

Josip Vončina

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Zrinski trg 11, HR-10000 Zagreb

IMENIČKI GENITIV MNOŽINE OD ILIRACA DO VUKOVACA

Više od četiri i pol desetljeća, od izlaska Kurelčeva članka o sklonidbi u Rijeci 1852. (i pogotovu od njegova uvrštenja u knjigu *Fluminensia* 1862.) do Maretićeve *Gramatike* (1899.), vodile su se bitke oko preporoditeljskog nastavka *-ah* za genitiv množine u imenica. U prvi se mah čini da ne postoje nikakve dvojbe o tome kako valja izgovarati hrvatske tekstove što su latinicom sročeni od 1835. do danas, tj. nakon Gajeve slovopisne reforme. Ipak, među nekoliko još otvorenih pitanja pripadaju neslaganja o podrijetlu i glasovnoj vrijednosti genitivnog *-ah*.

1. Odgovarajući na moj članak *Ahavački genitiv zablude* (tjednik za kulturu *Hrvatsko slovo*, god. V, br. 235 od 22. listopada 1999.), gospođa Branka Tafra primjenjuje zgodnu igru riječima: u istom je časopisu (br. 238 od 12. studenoga 1999.) objavila članak *Zablude o ahavačkom genitivu*. Započela ga je tvrdnjom koju mora prihvatiti svak razuman: »U znanosti nema napretka bez kritičkoga propitivanja starih spoznaja i bez suprotstavljanja različitih mišljenja.«

S tim u skladu nastavljajući uvodni dio svojega članka, autorica je iznijela ove tvrdnje: *prvo*, »profesor Josip Vončina i ja ne mislimo jednako o nastavku u imeničkom genitivu množine koji je bio u jezičnoj normi zagrebačke filološke škole«; *drugo*, »Moja su istraživanja pokazala da je riječ o pravopisnom problemu«; *treće*, »ključno pitanje nije postavljeno do moga članka *Jesu li ahavci izgovarali h?* Ono što sam o toj temi imala reći već sam napisala i nemam što dodati ni ispraviti«; *četvrto*, »Profesor Vončina nije pobijao moje dokaze, samo je naveo druge koji bi trebali tu temu drukčije osvijetliti. I tu zapravo ne treba ništa dodavati: dva su pristupa, dva gledišta, ali nisam posve sigurna – i dvoji dokazi.«

Odgovarajući na treću tvrdnju, morali bismo se sjetiti pismeno iznesenih dvaju pitanja koja su stara stoljeće i pol. Godine 1852. Fran Kurelac iznio je i 1862. ponovio: »Čto dakle da činimo s otijem *h-om*, kad je s njim tolika

nepriklada? Ne bi li bolje, da ga i ne pišemo, kao što ga ni Srbiji ne pišu?» (Pranjkić 1999:85–86). Uvjerivši se da je prijeko potrebno pomno čitati, valja za sve četiri tvrdnje lučiti među dokazom i pretpostavkom.

Evo kako ih opisuje suvremeno leksikografsko djelo koje navodi autorica spomenutoga članka (Tafrá 1995:175), Anićev *Rječnik hrvatskoga jezika*, prvo izdanje, 1991.: *dokaz* – »obavijest ili obrazloženje kojemu je cilj da utvrdi istinu u vezi s nekom činjenicom; ukupnost razloga koji omogućuju da se utvrdi istinitost neke tvrdnje te postojanje ili nepostojanje nekog čina ili djela« (171); *pretpostavka* – »domišljanje ili naslućivanje kao polazna postavka za donošenje suda; presumpcija« (538).

U svojemu prvom izdanju Anićev rječnik ovako tumači: *čitati* – »raspoznavajući slova ili znakove razumijevati ono što je napisano« (82), *slušati* – »1. ... primati sluhom (govor, zvukove) ... 3. (se) slušati jedan drugoga, čuti jedan drugoga, imati smisla za mišljenje drugoga, biti u dijalogu« (664).

Takva su im značenja bila i oko sredine prošloga stoljeća, kada se žestoki protivnik "ahavaca" oštro usprotivio genitivnomu nastavku *-ah* i pritom zapisao riječi koje u konačnoj inačici (Kurelac 1862:163; usp. i Pranjkić 1999:75) ovako glase:

istinu saslušati!) Da vas bude god. 1848-e (a i sada 1861-e) na saboru slušao koji Crnogorac, kad vi prvi put te dragocjene *ah*-e u javni život i u sbornicu izvedoste, te do zla boga *ah* ikovaste i njimi *ašikovaste*, da vas bude slušao otaj Crnogorac, ne znam veći li bi u njega bio smeh to čudo *gledajuća* il je bio gněv u mene, u domovinu se *povrativša* i takve opičarije slušajuća. U Crnogorca silna su pluća te nije čuda, ako

U tom odlomku triput rabeći glagol *slušati*, Kurelac nepobitno dokazuje da su ilirci (npr. Ivan Kukuljević Sakcinski) u »sboru« (tj. u Hrvatskome saboru) bar gotovo desetljeće i pol (1848.–1861.) u imeničkim genitivima množine izgovarali nastavak *-ah*: nasmijavajući tako mnoge Crnogorce i pojedine druge osobe, među kojima je osim Kurelca bio Karadžić sa svojim sljedbenicima. S *ahavcima* u skladu Hrvatski je sabor 1848. osobito pohvalio Hermana Bužana jer je revno branio »slobode ovih *kraljevinah* proti nasilju i navalam *Magjarah* na minulom ugarskom saboru« (Moguš 1997:82; kurziv J. V.).

Štoviše, sebi svojstven genitiv *ahavci* su rabili i prije toga. Dana 23. listopada 1997. Hrvatski je državni sabor svečano obilježio sto i pedesetu obljetnicu odluke da hrvatski jezik postane službenim. Za tu su prigodu svjetlo ugledale dvije važne knjige: *Hrvatski jezik u Hrvatskom saboru*; Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*. U odlomcima ili u cjelini obje su donijele tekst Kukuljevićeva saborskoga govora od 2. svibnja 1843.; obje ga prenose u skladu s primjerom koji iznosi želju kako bi »svi izobraženiji stanovnici *kraljevinah* naših svoj materinski jezik dobro i izvrstno« naučili (Moguš 1997:85; Kukuljević

1997:619). Tako taj govor čitaju dva ugledna kroatista i akademika: jezikoslovac Milan Moguš; književni povjesnik i teatrolog Nikola Batušić. Dakako, u skladu s velikim načelom da svak ima pravo na svoje mišljenje, to ne znači da svi priređivači moraju Kukuljevićev govor jednako prenijeti.

Nakon navedenih Kurelčevih riječi moglo bi se uzeti da je dalji razgovor nepotreban. Ipak, čini mi se da je pristojno »imati smisla za mišljenje drugoga«. Stoga ću razgovor s gđom Tafrom nastaviti primjenjujući ova četiri pravila: prvo, izbjeći polemičnost; drugo, pohvale dostignućima svojim ni pokude tuđima ne izricati naprečac; treće, s punom pozornosti razmotriti svaku tuđu tvrdnju; četvrto, povući jasnu granicu među pretpostavkom i dokazom (jer se odavno zna: »Qui bene distinguit, bene docet«).

2. Da je *h* u nastavku *-ah* za imenički genitiv množine samo pravopisni znak i da nije fonem, na temelju se Babukićeve *Ilirske slovnice* (1854.) ovako dokazuje: »Navodeći primjere za razlikovnu ulogu našega naglasaka, Babukić daje dva niza homografa suprotstavljenih različitim prozodijskim obilježjima. Unutar njih nalaze se i ovi primjeri: *žèna* (Njd.) i *žènah* (Gmn.) te *mùka* (Njd.) i *mùkah* (Gmn.) (naglasni su znakovi Babukićevi). Kako se ti primjeri nalaze u nizu homografa tipa *kùpiti* : *kúpiti*, jasno je da u njima slovo *h* ne označava fonem /h/« (Tafra 1993:85). »Među tim homografima nalaze se i ovi primjeri: 'žèna (nom. sing.) i žènah (gen. pl.), mùka (nom. sing.) i mùkah (gen. pl.)' (33). Ako ih napišemo današnjim pravopisom, dobit ćemo homografske parove: *žena* : *žena* /žèna : žènā/, *muka* : *muka* /mùka : mùka/. Budući da se nalaze u nizu primjera za naglasne opreke tipa *lùk* : *lûk*, možemo zaključiti samo jedno: Babukić tada nije izgovarao *h* u genitivu množine. To je bilo 1854., a 1859. Jagić još uvijek dokazuje da po etimologiji u genitivu treba stajati *h*« (Tafra 1995:120). O rimama poput *nejaka* × *Opanakah*, *mejdana* × *danah*: »navedene rime pokazuju da se u imeničkim Gmn. *h* nije izgovaralo i da je ono samo pravopisna oznaka« (Tafra 1995:128). Dodavši drugu mogućnost (da se *h* zamijeni izostavnikom: *nejaka* × *Opanaka'* i *mejdana* × *dana'*), izvedena je ova tvrdnja: »Oba slučaja, i kada je *h* napisano i kada je zamijenjeno apostrofom, potvrđuju da su se ti genitivi u izgovoru realizirali bez dočetnoga *h*« (Tafra 1995:128–129). Baveći se jezikoslovcem iz Primoštena Josipom Jurinom (1730.–1801.), ista autorica ustanovljuje kako Jurin »duljinu množinskoga genitivnoga nastavka *-ā*« u rječniku »najčešće označuje slovom *h*«, ali — naprotiv — »u latinskoj gramatici ima i ovakvih genitiva: *vrimenàa*, *dnèva*, *otaczaa*, *dobri ljudih*, *kratkih ljudih*« (Tafra 1999a:29). Nakon toga dolazi opći zaključak: »Očito je da su to sve grafijske inačice jednoga nastavka, novoštokavskoga *-ā*. Označivanjem genitivne duljine slovom *h* slijedio je dalmatinske, bosanske i slavonske pisce. Taj se genitivni *h* zadržao i u preporodnih pis[a]ca, koje je Fran Kurelac zbog toga nazvao *ahaovcima*. Upravo Jurinova odredba *aa* ili *ah* potvrđuje tezu da je riječ o novoštokavskom dugom *-ā*, a ne o nastavku *-ah*« (Tafra 1999a:29). Nakon tako brižnih priprema mogao se o preporoditeljskom izdanju Gundu-

ličeva *Osmana*, tiskanom god. 1844., iskazati pravorijek: »Oba načina pisanja, dakle *selah* i *vesela* te *sela'* i *vesela*, pokazuju da se *h* nije izgovaralo jer se *selah* ne rimuje s *vesela*« (Tafra 1999b).

Ne trpeći pogovora, navedeni bi niz odrešitih tvrdnji, snažno utječući na važne nam prosudbe o metričkim pojavama u cjelokupnome hrvatskom pjesništvu, mogao potači zahtjev da se iz temelja preispita jedan fonem (suglasnik *h*) u povijesti i u sadašnjosti hrvatskoga jezika.

Riječ je o metodi koja, smatra se, uz pomoć rima može dokazati nepostojanje glasa *h* na mjestu napisanoga slova *h*. Ta metoda nije izumljena u naše vrijeme, nego ju je 1852. uveo i 1862. ponovio Fran Kurelac. Zahvaljujući zborniku koji je za *Stoljeća hrvatske književnosti* priredio Ivo Pranjković (v. Kurelac 1999.), Kurelčev je važni prilog dostupan danas i širokomu čitateljstvu.

U članku »Kako da sklanjamo imena? ili greške hrvatskih pisac glede sklovanja osobito drugoga padeža množine« Kurelac upravo tomu padežu posvećuje pet šestina ukupnoga prostora (usp. Kurelac 1999:70–87). Taj dio svojega teksta Kurelac ovako počinje: »Ostaje od čisla množine drugi padež, o kom obilato da progovorim. Tuj je Sodoma, tuj je Gomora. Tuj se uveo, Bog ti ga sam znao po čijem nagovoru, po čijem li duhu al dapače neduhu, nekakov genitiv na *-ah*« (Kurelac 1999:72). Pojavivši se najprije »u novinah«, ovladao je isprva čitateljstvom »rečenih 'Narodnih novin'« te se ta »nepodoba laži-genitiva« toliko proširila »da njezinoj oblasti danas niti je protivnika niti odmetnika. Zagreb je pokoran, pokorne su župe, pokorna Dalmacija, od česti Slovenija. Otaj slovnički kumir u Zagrebu sēdi, tamo puše, tamo žazlom maše« (Kurelac 1999:73). Izumitelje i pristaše nazvavši ahavcima¹ (76), a njihov posao *ahikanje* i *ahikati* (75), oštri kritičar ponajprije pita »O čto li se još upiru ahavci?« ufajući se: »Nu i ovako se dobitku nadam a vašemu uzbitku ahavci« (76). Potom kaže: »Zar Slavonci da potvrde taj *ah*? Ta oni nikakvâ *h* ne izgovaraju, a nikada ga ne izgovarajući, oni zar da znadu, kdě mu je mēsto?« (76).

Za primjer uzevši drugu inačicu Reljkovičeva *Satira* (1779.), iz nje je raščlanio dva dvostiha. Prvi sadrži Gmn. i Gjd.:

Vidiš dakle da je od Turakah
Došlo kolo od zlá komšiluka

U drugom se pak nalaze dva množinska padeža, genitiv i lokativ:

Jerbo da je došlo od krstjanah
Tog bi bilo i po drugih stranah

¹ Riječ *ahavac* u novije se vrijeme ovako opisuje: »podrugljiv naziv za sljedbenike 'Zagrebačke škole', koji su u gen. mn. imenica ž. r. pisali na kraju slovo *h* (npr. ženah, knjigah)« (Simeon 1969a:27). Valja dodati: nisu tako pisali samo u jednome rodu nego također u druga dva (Babukić 1836:44,46,47).

Uz dva primjera Kurelac o Reljkoviću postavlja pitanja i na njih odgovara: prvo, »Bi li on do komšiluka dodavao i sricao Turakah, da je *h* izgovarao? Ne bi« (Kurelac 1999:76); drugo (ustanovivši da *h* nije izgovarao ni u imeničkome lokativu množine), pita i odgovara »može li pleme, koje *h* ne izgovara, biti sudac u poslu pravoga mēsta za *h*? Mislim da ne može« (76).

Od Kurelčeve je transkripcije bitno različita Matičeva, oko šest i pol desetljeća mlađa. Reljkovića Matić ovako čita:

*Vidiš dakle, da je od Turakā
došlo kolo, — da zla komšiluka!*
(Reljković 1916:86)

*Jerbo da je došlo od krstjanā,
tog bi bilo i po drugih stranah*
(Reljković 1916:87)

Kao što se vidi, zamuknuće suglasnika *h* prihvaća Matić za genitiv množine, a ne prihvaća za njezin lokativ.

Uzrok tomu valja potražiti u dokazima i zaključcima što ih je ponudio Matićev važni uzor Tomo Maretić.

On je u 95 latinicom sročениh hrvatskih knjiga iz vremenskog razdoblja 1495.–1833. proučio zanimljiva slovnja rješenja. Plod je toga knjiga *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima* (Maretić 1889). Njezin je autor sve pisce svrstao u sedam skupina: 1. Bokelji, 2. Bošnjaci, 3. Čakavci, 4. Dalmatinci, 5. Dubrovčani, 6. Kajkavci, 7. Slavonci (Maretić 1889:403). U vezi sa suglasnikom *h* zanimljive su osobito skupine 2., 4. i 7.

Neke je pisce iz tih triju skupina s obzirom na suglasnik *h* pregledao već Kurelac. Od njegove slike znatno je drugačija ona koju je izgradio Maretić iste pisce sustavno obradivši. Zanimljiva su osobito petorica koja su knjige objavljivala prije nego što se javio prvi "Slavonac".

Prvi je među njima "Bošnjak" Ivan Bandulavić. On 1626. »kašto piše slovo *h* u genitivu plurala: gliudiih, pečaliih, poxelinyiuh, zubiih, nocchijh. Isporedi: rukuh« (Maretić 1889:72).² U novije vrijeme objavljena je monografija o Bandulavićevu jeziku (Gabrić-Bagarić 1989). Iz tog djela doznajemo: prvo, »Na etimološki opravdanom mjestu Bandulavić uglavnom ima *h*, i to i na početku, i na sredini i na kraju riječi. Odstupanja su dosta malobrojna« (Gabrić-Bagarić 1989:71); drugo, za imenički genitiv množine taj pisac ima »šest nastavaka za koje možemo utvrditi da pripadaju 1) narodnom govoru — manji broj (-a, dijelom -i), dok ostali predstavljaju import iz starije i mlađe literarne tradicije

² Teško je povjerovati da bi Bandulavić duljinu genitivnoga padežnog nastavka istovremeno izražavao na dva načina: geminatom slova za samoglasnik (*ii/ij*) i dodanim slovom za suglasnik (*h*).

(-o³, -ov (2) ili analoške forme – novotvore (-ih/-uh) (3) koje je mogao napraviti sam Bandulavić ili ih upoznati kod svojih savremenika« (101). Autorica monografije o Bandulavićevu jeziku također izriče ovu ključnu prosudbu: »Mišlim da nema opravdanja ni mišljenje po kojem je -h služilo za oznaku dužine, jer kod Bandulavića se nikad dužina vokala ne obilježava na taj način, pa se to ne bi desilo ni u ovom slučaju« (99).

Točno stotinu godina prije tih riječi Maretić je iznio zanimljivih nam zamjedaba o nekoliko "Dalmatinaca". U Ivana Tomka Mrnavića (1631.) »U gen. plur. nalazi se *h*, ali sasma rijetko: *lyudih* 135, 180« (Maretić 1889:89); u Petra Bogdana Bakšića (1638.) »U gen. plur. nalazi se kašto *h* na kraju: *mukah*, *dufciah*, *fvitah*, *nogah*, *rukah*, *gliudih*, *verigah*, *prilikah*«⁴ (93); u Andrije Vitaljića (1703.): »U gen. plur. nalazi se kašto *h* na kraju: *ftvarih*, *zapovidih*, *kripoftih*, *parftih* (*digitorum*), *gliudih*, *brazgotinah*« (158); u Luke Terzića (1704.) ovako je: »Glasa *h* nije Terzić izgovarao, za to ga nije znao ni biježiti kako vaļa ... *kripoftih* (gen. plur.), *xaloftih* (gen. plur.), *mukah* (gen. plur.), *rukuh* (*manuum*), *noguh* (*pedum*)« (163).

Skupinu "Slavonaca" počinje Maretić Jerolimom Lipovčićem (1750.), za kojega vrijedi: »Lipovčić nije izgovarao glasa *h*, dok znaka za taj glas nije znao pravo upotrebljavati pišući ga gdje ne treba, a izostavljajući ga, gdje bi ga trebalo pisati. Primjeri ... osobito se često nalazi u gen. plur.: *drugovah*, *zvizdah*, *tugah*, *otacah*, *Narodah*« (Maretić 1889:206).

Ne treba se čuditi što se Maretić, u svojem djelu kojim se nadovezuje na Kurelca, izborom primjera toliko okomljuje na imenički genitiv množine. Da se dobro shvate uzroci tomu, dovoljno je u Maretićevoj knjizi pročitati malo mjesta u predgovoru: moto uzet iz Karadžićeva *Srpskog rječnika* (1818.) i tek pokoji stranicu (Maretić 1889:V, VII, VIII).

O veoma osjetljivome fonološkome pitanju (s jakim odrazom na morfologiju), o suglasniku *h*, u izravnih Babukićevih prethodnika Maretić je na početku XX. st. ustanovio: »Nijedan slav. pisac ne upotrebljava slovo *h* pravilno. To je dokaz, da ga nijesu ni izgovarali; što su ga ipak pisali, to će biti ugledavaće u dalmatinske i u bosanske pisce« (Maretić 1910:152). Dva množinska padeža u imenica dvojako je riješio. Karadžićevu stanju želeći približiti genitiv množine, ispustio je u njemu završno *h*: *gledaoca* / *nosilaca*, *sakramenata* (160); sačuvao je to slovo (i taj suglasnik) u lokativu množine: *dućanih*, *loncih* / *putovah*, *jezikah* (161); slično je u ostala dva roda.

Na Maretićevim odredbama kritičko je izdanje Reljkovićevih djela priredio Tomo Matić (Reljković 1916.). Odredbe o suglasniku *h* (Reljković 1916., XXXV–XXXVI) primijenivši na Reljkovićeve tekstove, Matić je postigao rješenja koja

³ Po svoj prilici greškom mjesto -Ø.

⁴ Povjerujemo li Maretiću da Bakšić u tome nije imao prethodnika, izlazi kako je taj pisac obilno "ahikovao" i svojim "ahikanjem" bio prvi *ahavac*.

nisu oslobođena nečistih rima:

*a ti ležiš posrid ovih vodà
kano jedna zelena livada*
(Reljković 1916:3)

*Za svidočbu svih oblastī ovih
zaklińam se velikomu Jovi*
(Reljković 1916:4)

Jedan ovostoljetni jezikoslovac oslonio se na Maretićevu raspravu i na Maretićevu transkripciju te je tako sastavio monografiju o Reljkovićevu jeziku (Aleksić 1931:4,9). Razmatranje o suglasniku *h* Aleksić ovako počinje: »Reljković je ovaj glas *znao*⁵, ali ga nije *izgovarao*⁶« (60). Tomu je Aleksić dodao bilješku: »U svojoj gramatici Reljković kaže: 'H, ha ... *izgovara se*⁷ i zlamenuje staro *hir*, to jest: *ha, he, hi, ho, hu*, na pr.: *kuhač kuha od kruha juhu*' (Gr. 12)« (60, bilj. 2).

Razmatrajući rime, možemo postupiti na dva načina. U prvom ćemo se slučaju zadovoljiti sažetim objašnjenjima koja nam nude opći priručnici, npr. jednojezični rječnik hrvatskoga jezika: rima je »glasovno podударanje između dvaju (ili više) stihova počinjući od naglašenog vokala posljednje riječi; slik« i trovsrna je, *daktilska, ženska, muška* (Anić 1991:625). Postupajući na drugi način, steći ćemo temeljne obavijesti o svim vrstama rima. Nude nam ih neki drugi priručnici, npr. Simeonov *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva u svojem drugome svesku* (str. 485–495) ili pak Škrebov i Stamačev *Uvod u književnost* (str. 291). Osim *pravog, pravilnog* ili *čistog* sroka postoji ih još nekoliko drugih vrsta, među njima: »*Nečist* je srok (franc. *rime impure*) u kojem se ne podudaraju svi suglasnici ili naglasci ili oboje; npr. *trava – krava, loše – bože*« (Svetozar Petrović u Škreb–Stamač 1986:291); »U jezicima u kojima postoji veća razlika između pisane i izgovorene riječi, javlja se i *srok za oči* (franc. *rime pour les yeux*), u kojem se podударanje vidi samo u napisanoj pjesmi; I. Gundulić, tako, često rimuje pjesni i ljuvezni, grozno i žalosno i. sl., jer su se glasovi *s* i *z* u njegovo vrijeme u našem jeziku na isti način pisali« (nav. mj.).

Već u najstarijoj sačuvanoj hrvatskoj pjesmarici (glagoljskoj iz druge polovice XIV. st.) nalaze se primjeri nečistih rima (»Kralj nebeski Isus *dobri / nas od smrti smrtju dobi*«; »Bjen, pri stlpi moćno *svezan, / ki je nebo, zemlju stežal*«; »Umri život na sem *drivi / mi da bismo živi bili*; Malić 1972:39,41), pa i moguće rime za oko (»Nije s nami bog *uzvišen, / nije prez nas bog ponižen*«; 41).

Istovremeno s prvom glagoljskom pjesmaricom nastali su najstariji danas poznati tekstovi što su sročeni hrvatskim jezikom i latinicom. Jedan od njih

⁵ Kurziv R. A.

⁶ Kurziv J. V.

⁷ Kurziv J. V.

(*Red i zakon* 1345.) ovako piše: $f = s/\acute{s}/z/\acute{z}$ (Malić 1977:72); drugi (*Šibenska molitva* s kraja XIV. st.) bilježi: $s = s/z/\acute{s}/\acute{z}$ (Malić 1973:101). U prvotisku Marulićeve *Judite* (1521.), koja je bila dovršena na samome početku XVI. st. (1501.), nalaze se ova dva dvostiha (fiii^v):

**Zlati ter zlachieni / za vino izito/
A birchie ocquargneni / dagih tachnu listo.
Nebud sumgnem ništo / stogachie smagnuti/
Chachos nato misto / sfichie poginuti.**

U *Juditi* vrijedi dvojaka glasovna vrijednost $f = s/\acute{s}$ (Maretić 1889:11). Središnji se dio navedenoga primjera ovako transkribira:

*zlati ter zlačeni, za vino i žito,
a bit će ockvarnjeni da jih taknu listo.
Ne bud sumnjen ništo, s toga će smagnuti,
kako s' na to misto, svi će poginuti*
(Marulić 1988:161)

U rimi se (od naglašenoga samoglasnika *i* prema kraju riječi) ostvaruje ovakvo podudaranje: \emptyset (žito) \times s (listo, misto) \times \acute{s} (ništo).

Za pjesnike *Ranjinina zbornika*, među koje pripada Džore Držić (1461.—1501.), ustanovljena je ova četverojaka glasovna vrijednost: $f = s/\acute{s}/z/\acute{z}$ (Maretić 1889:8–9). U *Danici* 1844. objavljujući pjesmu tog autora, ilirci su joj jedan dvostih ovako transkribirali:

*Tako me je hârlo svojom kosom rusom
Svezala za gârlo jak lovac zvêr uzom*

U tom dvostihu završnu su rimu jednako ispisali noviji kritički izdavači: Vatroslav Jagić (Menčetić—Držić 1870:352), Milan Rešetar (Menčetić—Držić 1937:348), Josip Hamm (Držić 1965:18).

Preostale dvije glasovne vrijednosti dugoga *f* pokazuju Držićevi stihovi:

*Jur mnom se svak boli, ar zgubih još dušu,
toj vili pokoli odlučih da služu*
(Menčetić—Držić 1870:359; Menčetić—Držić 1937:355; Držić 1965:24)

*I mnokrat razumne uboštvom ponizi;
a naprid bezumne bogactvom uzvisi
i možno ih usliši*
(Menčetić—Držić 1870:385; Menčetić—Držić 1937:401; Držić 1965:64)

Na dvostoljetnoj pisanoj predaji oblikovala se u rukopisu iz 1556. sačuvana

glagoljska *Muka Spasitelja našega*; odlomke iz nje u latiničkoj transkripciji nudi *Hrvatska književnost srednjega vijeka* (446–467). Stihovi:

*Tebi, svite, ja služeći
grihov mojih broj je veći
nego piska na brig mora,
kot ka zgriših prez razbora.
Ne razmislih vač mi j' priti,
ne htih grihe ukrotiti* (448)

Istaknute riječi pokazuju da je u jeziku toga prikazanja suglasnik *h* vrlo postojan. U tekstu nisu rijetke nečiste rime: »slatki sinu, meni *reci*, / jer me kolju tužni *meči*« (465); »Sad krstjane o vi *pravi*, / Bogu va vsem vazda *dragi*« (467). U nečistim se rimama ostvaruje odnos *h–t* (»Koliko zemlja trave *gojit*, / još veći je broj grihov *mojih*«, 448), pa čak i odnos *h–Ø* (»Sam Bog ki vse zvizde *broji*, / on množastvo zna grih *mojih*«, 448).

Taj će se odnos (*h–Ø*) često javljati, pa i u XIX. st.

U *Danici* je 9. travnja 1836. Babukićevoj *Osnovi slovnice slavjanske narčja ilirskoga* bila objavljena posljednja čestica. *Osnova* je propisala da imenice srednjega roda u lokativu množine imaju nastavak *-ih* (44: *selih, poljih*). Tadašnji glavni urednik *Danice* Antun Mažuranić tu je odredbu primijenio na Lucićevu pjesmu koja će postati čuvenom; stoga ona, objavljena 13. kolovoza 1836., sadrži kiticu (Lucić 1836:129):

Pri rumenih njeje ustih
Ostao bi koral zada;
Znbići su drobni gusti
Kako biser ki se sklada:
Sladku rečcu kad izusti,
Bi reć mana s neba pada.
Ostao bi koral zada
Pri rumenih njeje ustih.

Taj su tekst ilirci preuzeli iz knjige za koju su smatrali kako »najboljim jest dokazom da je naše ilirsko narčje jurve u 16tom stoljetju velike soveršenosti stupaj dostiglo bilo« (Lucić 1836:130). Savršenost visokoga stupnja nije, prema mišljenju iliraca, narušavala ni rima *h × Ø: ustih × gusti × izusti*.⁸

Poučan je primjer Ivana Trnskoga. Bio je »borac za čistoću i pravilnost književnog jezika« (Barac 1960:191) te je u doba ilirizma »bolje od mnogih drugih poznao jezik« (Ravlić 1965a:290). U *Danici* 1839. objavio je pjesmu »Vila ilirska« (Trnski). U njoj se zatječu rime što ih ahavački genitiv tvori s drugim

⁸ Suvremene transkripcije uvode izostavnik, npr.: »Pri rumenih njeje *usti'* / Ostao bi kuralj zada...« (Lucić–Hektorović 1968:42).

oblicima (*hvata* × *ratah*; *narodah* × *sgoda*): naizgled snažne potkrepe tezi da se završno *h* u ahavačkome genitivu nije izgovaralo. Naprotiv, u istoj se pjesmi nalazi dvostih: »Slavi svojoj vĕnac plesti *novi* / U ilirskih Talie *hramovih*.« Zapis *hramovih* u tome dvostihu jest množina, nije genitiv, nego lokativ. Zato ga je Ravlić prenio bez izmjene: »Slavi svojoj vijenac plesti *novi* / U ilirskih Talije *hramovih*.« Naprotiv, imeničke genitive množine sveo je na vukovsko stanje: *hvata* × *rata* (291), *naroda* × *zgodâ* (292).

Osobitim stručnjakom za preporodno razdoblje hrvatske književnosti uredništvo *Pet stoljeća hrvatske književnosti* priznalo je Jakšu Ravlića, koji je priredio tom odsječku posvećena dva sveska (Ravlić 1965a, 1965b). Ravličevu vještinu dobro pokazuje odlomak koji je (na kraju drugoga sveska) posvetio tekstološkim pitanjima (Ravlić 1965b:454). Ako je riječ o imeničkome genitivu množine, Ravlić je postupio kako mu je kada palo na pamet. Stoga je izašlo da su rečeni genitiv, odustavši od starih nastavaka, dvojako pisali i govorili prvaci među ilircima. Ahavački *-ah* upotrebljavao je, čini se, Ljudevit Gaj (*stranah*, *putah*; Ravlić 1965a:308); za vukovski nastavak *-a* opredijelili su se, prema Ravliču, upravo oni koji su nasuprotni mu nastavak *-ah* u svojim slovnicaма propisali: Vjekoslav Babukić (*zabava*, *naroda*, 369); Antun Mažuranić (*Hroata*, *vremena*, *knjiga*, 233).

Rano, godine 1556. (ako ne i prije) neprijeporno glagoljicom zabilježen osobit primjer nečiste rime (s odnosom *h* × \emptyset) obilno su potvrdili preporodni pjesnici i njihovi nasljednici, i to među godinom 1846. i krajem prošloga stoljeća: Ante Zorčić (»Svakim putom kad *uzdahnem* / Iz dubine srca moga, / Domo-rodni, majko, *plamen* / Pouzumlje sina tvoga« (Ravlić 1965b:315); Ivan Trnski (»Tuj ne valja smetnja, *strah*, / Hrvat lađom krmit *zna*«, 300); Stjepan Ilijašević (»Dođe l' pak da tajnik *kihne*, / Onda gledaj, majčin *sine*«, 424) i dr.

Za *Stoljeća hrvatske književnosti* Kranjčevićeva je *Izabrana djela* priredio profesor Ivo Frangeš. Držao se pritom kritičkog izdanja Kranjčevićevih *Sabranih djela* što ih je priredio zajedno s Dragutinom Tadijanovićem i što ih je Akademija izdala 1958. i 1967. (Kranjčević u *Stoljećima*, 445). Na sve bi se to (i pogotovu: na Kranjčevića u *Stoljećima*) moglo, dakako, primijeniti prije navedeno pravilo.

Ono pak, polazeći od ahavačkoga genitiva množine (i to koji se u rime uvrstava u dva svoja moguća lika: *selah* i *vesela* / *sela'* i *vesela*), izriče da se »*h* nije izgovaralo jer se *selah* ne rimuje s *vesela*«.

Kakve su doista rime u Kranjčevićevim stihovima?

Osim onih što su prijeko potrebne znanju prosječna srednjoškolca (i što se naći mogu u djelima koja sve iznose sažeto) Kranjčević je upotrebljavao rime druge, ne posve skladne. Jedna se od takvih nalazi u njegovoj kitici:

*Dolje — pod oblačjem tamnim crno je nebo i zemlja,
I kroz tu dosadnu tmušu nešto šušti i šapće — —
Biti će rosa od suza što se sa neba vraća
Pa tiho na jadrnike kaplje...*
(Kranjčević 1996:167)

Čini se da rimu tvore riječi *šapće* × *kaplje*. Budući da nijedna od njih nije aha-vački genitiv, nije jasno koju bi (prema spomenutom pravilu) valjalo prekrojiti. Bi li rima *šapće* × **kapće* bila bolja od rime **šaplje* × *kaplje*?

U navedenoj se kitici nalazi riječ *tiho*. Budući da nije u rimi, o njezinu izgovoru ne bi trebalo dvojiti. Teškoće se javljaju u drugim Kranjčevićevim kiticama:

*Možda za te slave ti ćeš, tugo moja,
I moj uz prah stati i prošaptat tiho:
Snivaj, grob ti čuva majka evo tvoja,
Mrtav si mi ponos, živ mi vjera bio!*
(Kranjčević 1996:69)

i još:

*Čuči starac sijedi, a s obala pustih
Povjetarac lako spram mora čarlja,
I titra mu oko smežuranih ussti
I šapće mu slatko, ko pjesmica tija*
(Kranjčević 1996:258)

Kad bismo postupili prema pravilu koje razmatramo, u rimi *pustih* × *ussti* izostavili bismo *h*, pa bi navedena kitica mogla postati dokazom kako u Kranjčevićevu jeziku za genitiv množine pridjeva postoji dubletno stanje: *-il-ih* (*pusti/smežuranih*). Teško je pak naslutiti pravo rješenje u kitici:

*Vjerujuć u strast, stisnusmo uho
Vapijuć: Bože s nebesi!
I nikoga nema, tko bi ga čuo,
Gdje grmi: Adame, gdje si?*
(Kranjčević 1996:113)

Ništa lakše nije s primjerom:

*Pak ga tako ljuljka i sve usput mrsi:
Trebalo bi svima nogom nešto dati!
Pa dremucka s čedom na staračkih prsiah
I ne čuje Matu s Jelom ispred vrati'.*
(Kranjčević 1996:244)

Kad bismo prihvatili izneseno pravilo, morali bismo ustvrditi da Kranjčević nije izgovarao završno *h* u nekoliko oblika, i to u lokativu množine imenica:

*I stajao je tako dugo
Ko očajnik na pakla vratih,
A onda šapnu: traj mi, tugo,
Tek nemoj mi se zdvojnost zvati!*
(Kranjčević 1996:82)

*Ajd sa mnom — ja ti kronu palim zublju
I vodim tebe — prorok svomu puku!
Da pokažem ti skorn na onom rublju,
U kraljevskih što nekoć sjao ruku'...*
(Kranjčević 1996:75)

*I mislio je, kud se sve
Jur moto nije, da se spasi,
I kako nade zginuše
Ko skršen čamac u talasih*
(Kranjčević 1996:81)

u l. licu jednine aorista:

*I digoh ruku
I zavjesu skinuh,
Al djeva se izvi
I propa i zginu*
(Kranjčević 1996:265)

u l. licu jednine imperfekta:

*Ne rekoh ništa, nikog ne pitah,
Tko je i okle i gdje je;
Tek mi se cijela pričini svita
Ko apsolutne ideje!*
(Kranjčević 1996:112)

*Tu će u dražesnoj slici biskupi crni i bijeli
Pružiti si poljubac mira; žarka će planuti zublja,
Duhom Hristove riječi zbor će zapjevat cijeli:
Ljub'te se, košto vas ljubljah!*
(Kranjčević 1996:177)

U posljednja tri primjera odbacivanjem bi se *h* zbile važne promjene: prvo bi se lice (*skinuh, pitah*) izjednačilo s 2./3. (*skinu*) ili s 3. (i to prezenta: *pita*);

mjesto suvisla oblika (*ljubljah*) postigao bi se nepostojeći (*ljublja*).

Dakako, stihovi:

Tuj čitah pismo: »Martiri di Roma«.
Slobode spomen slavno im se žari,
I šapnuh: Znam se, nisam već siroma,
Tuj vidim cilj svoj, o, moj Rime stari!
(Kranjčević 1996:383)

pokazuju da je Kranjčević kadikad radi rime ispuštao suglasnik *h*, ali nipošto ne dokazuju da ga nije imao u svojem fonološkom sustavu.

Pogrešan zaključak ne bi trebalo donijeti ni na temelju primjera:

Pa pusti mene u taj prah,
Da smrtne trajem dane;
Svu vječnost dajem tek za dah,
U kojem ljubav da'ne!
(Kranjčević 1996:379)

Od dviju rima prva potvrđuje čvrst suglasnik *h*, druga pak uvjerava da se on može iz metričkih razloga ispustiti i da to (kad bi moglo izazvati dvoznačnost i tako proizvesti zabunu) valja posebno označiti: izostavnikom.

Bilo je moguće dvojako rješenje — nečistom rimom:

Čuvaj ih, striče;
Što zemlju tiče,
U tom se namah
Od sebe sama
Zavrgne crv!
(Kranjčević 1996:264)

ili naoko čistom rimom postignutom uz primjenu izostavnika:

I kostur se diže nama',
Plašt se carski niza nj vije,
A puno mu lice sije
Ko nekada, u pjesmama
(Kranjčević 1996:385)

Kad bi se dosljedno primijenilo Tafrino pravilo (pa se osim slova *h* izbacio također izostavnik), Kranjčevića bismo ovako iznevjerili: »U tom se *nama* / Od sebe sama / Zavrgne crv!«, »I kostur se diže *nama*«.

Kranjčevića priznajući jednim od svojih važnih uzora, Antun Gustav Matoš već se 1900. oglasio kajkavskom dijalektalnom pjesmom *Hrastovački nok-*

turno, ali je poeziju na hrvatskome standardnom jeziku počeo objavljivati tek 1906. (Frangješ 1987:237). Nipošto nije čudno da Matoš, oslonjen na bližu i dalju pisanu predaju, u pjesmi *Gnijezdo bez sokola* (osim množinskih genitiva *gorah* × *dvorah*, *zvijezdah*, *Morah* × *zorah*, *Ilirah*, pored *suza* [Gmn.] × *suza* [Njd.] donosi rimu (Matoš 1923:65):

*Za orlom, strofo! Tu je odžak Zrinjskih,
U gladu tom je vilovo Lisinski,
U gradu tom je susto Vraz i Gaj.*

Rime *h* × \emptyset primjenjivali su i drugi pjesnici Matoševa naraštaja, npr. Milan Begović:

*opojeni od riječi ljubavnijeh,
od zagrljaja iznemogli vrućih,
počivat ćemo, mirno čekajući
da noćca zastre vedre prostorije*
(Begović 1996:76)

*gdje od žarkih misli svojih
postelju ti bračnu spravih,
od uzdaha platno skrojih,
a dušeke od ljubavi*
(Begović 1996:133)

Na Matošev se i Begovićev naraštaj nadovezujući, rime *h* × \emptyset nisu se klonili ni pjesnici koji su pri izlasku Maretićeve gramatike (1899.) bili dječaci, a u godini se Matoševe smrti (1914.) okupili u pjesničkome zborniku *Hrvatska mlada lirika* njegujući kult forme (Šicel 1966:170). Stihove koji to potvrđuju sročio je, između ostalih, Fran Galović:

*I sazdat ću ti dvor u kraju tom,
Procvasti će kao žudnje traci smjeli;
Carica će južna, puna strasti vrelih
Sa svitom doći u tvoj carski dom*
(*Hrvatska mlada lirika* 1914:54)

Ljubo Wiesner skladao je ovako:

*Na tornju sunce i lasta cvrkut glasni,
U crkvi svijeća škuro svijetlo baca,
A crni sveci sa oltara časnih
Kroz prozor motre grobove otaca*
(*Hrvatska mlada lirika* 1914:139)

i ovako:

- *To srce puče, tko će znati to?*
 - *Utaži bol, sa sobom krst ponesi.*
 - *O smiluj mi se, Djevo Marijo!*
 - *O Oče naš, koj' jesi na nebesi'!*
- (Hrvatska mlada lirika 1914:141)

Izostavnicima označujući ispuštene foneme (*i: koj' / h: nebesi'*), mladi je pjesnik u stih pretočio početak temeljne molitve koji je u renesansnome stoljeću bar dvojako glasio. Glagoljaši su svoje đake poučavali neka izgovore:

Oče naš̄ iže esi na nebēsih̄
(Početnica 1527: [1]);

utemeljitelj hrvatske leksikografije isti je skup riječi nereformiranom latinicom ovako sročio:

Otcse nas Koyi-yefsi na-Nebeshih
(Vrančić 1595:127)

Iz obilja mogućih primjera navedeno ih je ovdje posve malo. Ipak, oni pokazuju da su hrvatski pjesnici oduvijek primjenjivali nečiste rime. Jedna njihova inačica ($h \times \emptyset$, pri čemu se *h* može zamijeniti izostavnikom, tj. izostaviti) nipošto ne svjedoči o fonološkome stanju u ma kojem obliku, pa ni u aha-vačkome genitivu množine.

3. Valja nam se vratiti rečenici: »Oba načina pisanja, dakle *selah* i *vesela* te *sela'* i *vesela*, pokazuju da se *h* nije izgovaralo jer se *selah* ne rimuje s *vesela*« (Tafra 1999b). Zanimljiv je, naime, također odnos *selah* – *sela'*.

Dobro je poznata uloga podignutoga zareza što su ga stari Grci nazvali ἀπόστροφος. Preko latinske prilagodbe (*apostrophus*) taj su izraz preuzeli živi europski jezici, npr.: tal. *apostrofo*, franc. *apostrophe*, engl. *apostrophe*, njem. *Apostroph*, hrv. *apostrof*. U nekim jezicima postoje domaće istoznačnice tomu izrazu: njem. *Auslassungszeichen*, hrv. *izostavnik*.

Nastojeći ga svojim čitateljima što bolje objasniti, hrvatski priručnik o jezikoslovnome nazivlju donosi članak *apostrof* (Simeon 1969a:89) i u njemu ova objašnjenja: »znak izostavljanja«; »bilježi se znakom (') koji pokazuje da je ondje, gdje on stoji, otpao krajnji ili početni samoglasnik ili dvoglasnik (u govoru glas, u pismu slovo)«; »kadšto znači ne samo da je otpao samoglasnik (usp. nj. hatt' mj. hatte), nego i čitavi slog (npr. nj. 'raus mj. heraus)«.

U naše vrijeme, u drugoj polovici XX. st. apostrof (izostavnik) spominju i opisuju mnoge knjige, među njima pravopisni priručnici. Od mnogih evo kako to čine dva. Rečeno je da se apostrof »meće na ono mjesto u riječi, gdje je izostavljen koji glas: *al' (ali), il' (ili)*...« (Boranić 1951:86). Odredbi da se izo-

izostavnik ili apostrof »katkad bilježi umjesto izostavljenog slova, ponajviše u pjesničkim tekstovima i u ustaljenim izrekama« (Babić–Finka–Moguš 1995: 140) dodani su stihovi među kojima su:

Haj, kad tuga srce kida
Pa te pije poput zmije,
Man' se, družo, vedra vida,
Onih briga tričavije!

Ne težeći ustanoviti otkada točno Hrvati rabe izostavnik, možemo se uvjeriti da ga u XVIII. st. zaista imaju. Dacima u kajkavskome dijelu Hrvatske nalagao ga je 1779. u Budimu tiskani *Kratki navuk za pravopisanje horvatsko za potrebnost narodnih škol*. Povijesni kajkavski rječnik iz njega prenosi (RHKKJ I, 87):

apoštrofuš (*možda se može čitati i apostrofuš*)
m (sg. N apoštrofuš, A -a) grč. apóstrophos;
apostrof (*grafički znak*). Na početku ... prijeme
zgora pričaskúu (') (apoštrofuša) ... Piši ada:
s'aka ... ne pako s aka. *Pravop* (1779) 26.

Iako pohađajući karlovačku njemačku gimnaziju, Ljudevit je Gaj ondje upoznao štokavštinu i Kačića (Barac 1954:164), ali i kajkavski književni jezik s njegovim slovopisnim potankostima. Završivši tu školu i još se ne otputivši na bečki i gradački studij, u zagrebačkome je njemačkom časopisu *Luna* 1826. objavio pjesmu koja, sadržeći izostavnik (*viszok', rod'*), glasi:

RAZVEZANYE ZGANYKE
vu Listu Nro. 6. Noviah Zagrebeckéh.
Hrani szine rodna **ZEMLYA** szlavna,
Ova velim Zemlya prelyublena
Rodi szine med szextrami glavna
V velikoga szercza y plemena:
Apostole viszok' postavane
Ter na Diku szvétu izvishene;
Zemlya rod' y Vitezo zebrahe
Kralyu vre od negda jako verne
Aldove vu taboru gyegyerne. —

Lud. Gay.

Taj pravopisni znak rabio je Gaj i pri svojemu prvome pokušaju da reformira hrvatski latinički slovopis, tj. u *Kratkoj osnovi*; npr. (Gaj 1830:16):

*stati je, iz pravog' europejskoga korena z' nem-
škem steben, z' laškem stare itd. vu temelitem
rodbinstvu. Ovu reč mi mudrujuč, da pred sl. &*

Skupglasnik *n* premeña se vu mehki glas, kojega do vezda z' zestavkom *ny* pisati navadni bili jesmo. Nepotrebnost vre gore 'z važneh zrokov

U djelu *Izbor dugovanj vsakoverstneh* (Zagreb 1821.) Tomaš Mikloušić zabilježio je knjige koje su se tada mogle naći u glavnome hrvatskom gradu. Posjedovala ih je pogotovu prva javna knjižnica koja je upravo počela djelovati u Kraljevskoj akademiji na Gornjem gradu. U tome rukopisnom i tiskanom blagu nalaze se stari rječnici, među njima napose Belostenčev (Mikloušić 1821:164) i Della Bellin (Mikloušić 1821:166). Bili su dostupni svima tadašnjim zagrebačkim studentima, pa i budućima vodećim preporodnim jezikoslovcima kada su studirali filozofiju i pravo: Antun Mažuranić diplomirao je 1830., Vjekoslav Babukić 1832.⁹ Među drugim rječnicima Belostenčev se spominje u *Danici* već potkraj njezina prvoga godišta (Gaj 1835:290). U njemu se nalazi izostavniku posvećeni rječnički članak:

Apostrophus, i. g. m. z. p. c. Takže imenuje ovo (') znamenye, k-rěchi, koje kay fali od Zád priloseno. ut Viden' kakti kad męfsto kada. Al' męfsto ali &c.

Izostavnik ustrajno upotrebljavajući, preporoditelji su ga unijeli također u knjigu kojom su se osobito ponosili i dugo je pripremali: u prvo izdanje *Osmana* reformiranom latinicom (Gundulić 1844.). Evo nekoliko primjera s jedne mu stranice (41):

Neište se gradja ina,
Gdie Vladislav slavni postá,
Za sto gorah i planina'
On sam svoj je vojsci dosta;

⁹ O istoj se stvari, prema prigodi i potrebi, kadšto izriču posve oprečni sudovi. Ako takav postupak nije plodom ozbiljna istraživanja, onda ne pripada u znanost. Svjedoče o tome primjeri o Babukiću nađeni na samo dvije tiskane stranice, i to potekle iz istoga pera. Prva od njih (Tafrá 1993:165) tvrdi: »da Gaj nije izgradio jezičnu koncepciju književnoga jezika i da su to jedino mogli učiniti Vjekoslav Babukić i Antun Mažuranić«; da je Babukić već 1832., počevši pisati *Osnovu slovnice*, »imao jasnu sliku o tome koje će jezično ustrojstvo opisivati«; da je on za narodnoga preporoda »tadašnje generacije prvi učio općehrvatski književni jezik«; da će »prva gramatika književnoga jezika namijenjena svim Hrvatima«, tj. Babukićeva *Osnova slovnice*, »odrediti jezičnu normu koja će vrijediti gotovo do kraja stoljećá«; da je Babukić svoje gramatike »radio na osnovi bogate lingvističke literature, brojnih slavenskih gramatika i na osnovi hrvatske književnosti, narodne poezije i dijalekatnih podataka«. Na drugoj od rečenih dviju stranica (Tafrá 1999b) iznosi se Babukićevo uvjerenje »da je nastavak -a 'mladi lik nastavka -ah u onim krajevima gdje se *h* ne izgovara« te se dodaje: »tako je Babukić mislio kada se kao mladi pravnik počeo baviti jezikoslovljem«; to pak »ne znači da gramatičarevo neznanje mora postati norma«.

Pod gvozdeniem' buzdohani
Šes tisuć' se ovieh nadje;
Jer stražnici oni izbrani
I carskiah su vratali sgradje.

Ne daleče šator' carskiah,
Ki od gradā sliku dārže,
Glava od četah janjičarskiah
Ali-aga šator vārže.

S njim junakah tries tisuća'
Dodje za štit carske glave,
Desnica je njih moguća,
Ognjeniem' se diljkam' slāve.

Predgovor *Osmanu* 1844. napisao je upravo Babukić, koji između ostaloga kaže: »Prije sada spomenutih dviuh utištenih izdanjāh prepisivala se je ova slavna pjesan malone kroz punih dvie sto godištah i razširivala se po svih pokrajinah slovinskih dāržavah« (Babukić 1844:IV–V) i još: »izmedju svih tako rukopisnih kako i dviuh utištenih izdanjāh¹⁰ scienilo se je kao najbolje dubrovačko« (Babukić 1844: V). Tročlana priređivačka skupina (braća Antun i Ivan Mažuranić s Babukićem) raspolagala je, dakle, obiljem predložaka iz kojih su se jasno vidjele osobine Gundulićeva jezika. Ipak, priređivači su taj jezik omjerili o svoju jezičnu normu¹¹ i s njome ga htjeli uskladiti. Što se pritom oprlo zbog metričkih razloga, to su označili izostavnikom. Ipak, tako su obilježivali razlike u obličnim nastavcima, ne izvan njih. Stoga ne rabe izostavnik u riječima *šes, tries*.

Među Gundulićem i ilircima postojale su, između ostalih, ove razlike:

1. U Gundulićevu genitivu množine imenica muškoga roda »uz stariji završetak bez *-ā* na kraju (*uzdâh – vjetâr*) nalazi se češće oblik sa *-ā*« (Rešetar 1942: 21), a u ženskom rodu za isti padež »ima malo oblika bez *-ā*« (Rešetar 1942: 23). Prema *Osnovi slovnice* (Babukić 1836:44,46,47) u tom su padežu nastavci *-ah/-ov/-ev/-ih: jelén-ah/jelén-ov, králf-ah/králf-ev, sél-ah, žén-ah, zapovéd-ih*. S tim u skladu Gundulićevo su *-ā* promijenili u *-ah* (*gorah, vratāh, četāh, junakah*) ili ga označili izostavnikom (*planina'*), koji su stavili i za Gundulićevo *-Ø* (*tisuć'; šator'*).

2. U Gundulićevu instrumentalu množine imenica stanje je ovakvo: za muški i srednji rod »ima takođe nešto primjera sa starim završetkom *-i* (12 p.), ali ovdje je već ponajviše noviji završetak *-im*« (Rešetar 1942: 21); za ženski rod dva padeža »mogu imati bez ikakve razlike i stari završetak dat. *-am* i stari

¹⁰ To su: dubrovačko 1826. i budimsko (ćirilicom) 1827.

¹¹ Prije *Osmana* 1844. pojavili su se: Babukićeva *Osnova slovnice* 1836., Mažuranićevi *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika* 1839.

završetak instr. *-ami*« (23). Prema Babukićevoj *Osnovi slovnice* za taj su padež nastavci *-i*, *-ami*¹², *-mi* (*-jami*): *jelen-i*, *sel-í*, *žen-ami*, *zapověd-mi* (*-jami*) (Babukić 1836: 44, 46, 47). Poštujući svoju normu, ilirci su u *Osmanu* pored lika *buzdohani* zapisali lik *diljkam'* (s izostavnikom).

3. U Gundulićevu jeziku pridjevi se sklanjaju kao pridjevske zamjenice. Njima su pak u množini jednaki dativ i instrumental: ponajviše u "ikavskom" obliku *-imi*, ali se Gundulić također »povodio za novijim završetkom *-ima* imenicâ s osnovom na *o* i na *i*« (Rešetar 1942: 27). Prema *Osnovi slovnice* instr. mn. pridjeva glasi: »zdravimi (ěmi)« (Babukić 1836: 48). Dakako, u instrumentale *gvozdieniem'*; *ognjeniem'* valjalo je staviti izostavnik.

U skladu s odredbama u Babukićevoj *Osnovi slovnice* uređena je čuvena dopuna – četrnaesto i petnaesto pjevanje *Osmana* (Gundulić 1844: 247):

I da paka rat s nebesa'
Težji bit će neg rat leški:
Onom' nemož' neg čudesá,
Ovom opriet mač vitežki.«
Prestá; i žamor svud se prosú:
Čiem što čú, kóm' skàrb zadava
A kom' rados; već kako su
Razne misli raznieh glava'.

Tim je zahtjevima Ivan Mažuranić podredio genitivni *-ah* u rimama: dočeto *h* izostavljajući kad ga nema u parnjaku. Tako je uspio ahavački genitiv skladno spariti s drugim oblicima, među kojima su Amn. im. sr. r. (*nebesa' × čudesá*), 3. lice jd. prez. (*zadava × glava'*) itd.

4. S najnovijeg motrišta čini se da je Babukić, uvodeći genitivni nastavak *-ah*, postao krivcem velikoj zabludi: jer je »ustrajao na tom svom mišljenju«, a ono »ne znači da gramatičarevo neznanje mora postati norma« (Tafra 1999b). U skladu s tom ocjenom, koja nije blaga, on je (još ne objavivši *Osnovu slovnice*) već u početnim brojevima *Danice* (1835.) u zabludu dovodio sve ilirce što su većinom bili u cvijetu mladosti pišući nereformiranom latinicom, i to tipa "iliričkoga" (zapravo: slavonskoga). Vinodolski čakavac Ivan Mažuranić (1814.–1890.) u svojoj je prvoj objavljenoj pjesmi *Primorac Danici* (Barac 1954: 215) pored davno poznatoga množinskoga genitiva *kamenov* zapisao "ahavačke": *vreménah*, *putóvah*, *vekóvah*, *otácah* (Mažuranić 1835). Slavonski štokavac ikavac Mato Topalović (1812.–1862.) u svojoj je tiskanoj prvini, u pismu iz Beča od 24. siječnja (»prosinca«) 1835. (Topalović 1835), pored starinskih genitivnih likova (*godin*, *praotcevo*, *Slavencevo*), rabio "ahavačke": *suzah*, *godinah*, *narodah*, *Ilí-*

¹² Tiskarskom greškom: *anu*.

*rah, Ortografiah, susjedah, riecsih*¹³, *ocsiuh*.

Budući da je Babukić »bio jedan od rijetkih Iliraca, koji su znali štokavštinu od kuće«, on je »u Gajevim izdanjima popravljao jezik« (Barac 1954: 276). Štoviše, mogao je ilircima prenositi spoznaje o dopreporodnim hrvatskim piscima iz Slavonije, pogotovu o dvojici iz svojega rodnoga kraja: o Požežaninu Antunu Kanižliću (1700.–1777.) i o Grguru Čevapoviću iz Bertelovaca kraj Požege (1786.–1830.). Važno je to reći prije nego što se odgovori Kurelcu, koji piše: »O čto li se još upiru *ahavci*? Ta rekli su, da se upiru o pisce slavonske i dalmatinske, bosanske i hrvatske.«¹⁴ Svoje razmatranje o četirima skupinama starih pisaca Kurelac ovako okončuje: »Pisâc današnjih trijeh županij, čto ih zovu hrvatske,¹⁵ s toga se uzroka ne taknem, čto ih pod Slovence a ne pod Hrvate čitam¹⁶; mučec i o tom, čto bi oni manje i od koga za taj *ah* dokazali, nikada ga do Gaja ne pisavši« (Kurelac 1999: 85).

Kurelac je priznao da mu »knjige *svijeh* pisac pomenutih plemen pri ruci nisu« (Kurelac 1999: 76); »hrvatske« ni taknuo nije. Stoga mu je potpuno nepoznata ostala pokoja važna činjenica.

Godine 1984. pokrenuti povijesni *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (RHKKJ) u svojih dosadašnjih osam svezaka¹⁷ za imenički genitiv množine donosi obilje primjera. Oni se u tome padežu okončuju nastavcima -Ø, -i, -ov, -ev, ali se nalazi dosta potvrda i za nastavke: -ih (*bistrangih* 1, 142; *biškupijih* 1, 143; *bobinkih* 1, 170; *boltih* 1, 185; *notih* 8, 298), -eh (*artikulušeh* 1, 93), pa i -ah (*bratovčinah* 1, 202; *hižah* 4, 7). Genitiv množine *delah* zapisan je u god. 1822. tiskanjoj knjizi biskupa Maksimilijana Vrhovca *Podvučanja vu najpoglavitešeh vere istinah* (2, 366), a nalazi se i u četiri godine prije toga datiranome Mihanovićevu oglasu za neostvoreno izdanje Gundulićeva *Osmana* (Mihanović 1985: 6):

**Nam zaisto sramotno bilobi, da nekoji Na-
rodi, nashi Rodjaki, Mnoxinum vandanih
Dellah nas obladajuch, y vu Tersenju shto
immamo vandatti, perveji pred nami zvali-
bise. Mnoga immamo vredna iz Tmine na**

¹³ Iako je Topaloviću govorna podloga bila posavska, tj. štokavsko-ikavska, već se tada (prije nego što će se uvesti »rogato e«) u njegovu tekstu pojavljuje slovna dubleta koja će ovladati u drugoj polovici XIX. st., pred sam puni nastup hrvatskih vukovaca. To je par dvoslova *ielje*: *riecsih, vierovao, svietlo, stiena, ukriepi, vriedni, Niemci, piesnice, liepote / djevojcse, pjesnicse, proljevao, susjedah, vjetar, svjeta, vjerujte*.

¹⁴ Prema terminologiji pretežnoga dijela XIX. st.: *h(o)rvatski* = kajkavski.

¹⁵ Bile su to županije: Zagrebačka, Varaždinska i Križevačka.

¹⁶ Za volju sloge »ilirske« Ljudevit Gaj, njegovi suradnici, sljedbenici i protivnici nastojali su obezvrijediti i zatajiti hrvatskokajkavsku baštinu. Stoga se u njihovo vrijeme javilo i dugo potrajalo mišljenje da Hrvati kajkavci pripadaju slovenskom

Prenoseći zanimljivu nam riječ, transkripcije joj čuvaju završno *h*: *delah* (Fancev 1933:132; Damjanović 1985:[10]).

Babukić je, vrlo mlad, u Zagreb došao 1830. (Barac 1954:276; Tafra 1993:34) i do izlaska svoje *Osnove slovnice* u tom je gradu proveo šest godina: kao student filozofije i prava, kao bilježnik Banskoga stola, kao suradnik i urednik *Danice*. Najveći dio toga vremena (sve dok *Danica* nije s početkom 1836. prešla na književni jezik štokavske narječne osnovice) Babukić se morao vješto, u govoru i u pismu, izražavati kajkavskim književnim jezikom. U tu je svrhu, dakako, čitao kajkavske (»hrvatske«) knjige, nove i stare. Kao zagrebački student prava morao je učiti iz knjiga akademijskoga profesora Imbriha Domina (Kukuljević 1860:34; Šafařík 1865:299,348–349).

5. U vukovaca je vladalo mišljenje da su svi tekstovi dopreporodnih pisaca samo vrela za stvaranje slike o prošlosti kojega dijalekta. Aleksić je, polazeći od činjenice da Reljković nije suglasnik *h* dosljedno pisao, posve zanemario dalekosežne odjeke što ih je mogla imati u Reljkovićevoj gramatici zapisana rečenica: »Kuhač kuha od kruha juhu.« Za Reljkovićevo suvremenika prije četvrt je stoljeća bilo napisano: »Iako nedosljedan u pisanju *h*, Kanižlić je, kao i ostali 'slavonski pisci' 18 st., samim time što ga je uopće prihvatio, učinio znatan korak u jezičnom približavanju govornicima drugih naših narječja« (Vončina 1975:77).

Matić je ustvrdio kako je M. P. Katančić (1750.–1825.) »poznavao starije hrvatske rječnike i gramatike (Vrančića, Mikalju, Belostenca, Dellabellu, M. A. Relkovića, Lanosovića, Stullija, Voltića)« (Matić 1945:139). Leksikografi (od kojih treba izostaviti Stullija i Voltića) bili su Slavoncima dostupni već od sredine XVIII. st. Svi su navedeni sastavljači rječnika u svoja djela unijeli postojan suglasnik *h*.

O Slavoniji postoji sažeta slika u *Lexiconu* (Jambrešić 1742:925). Prema starome shvaćanju bila je to »ea regio, quae Savô & Dravô clauditur«. Novi je nazori oko sredine XVIII. st. dijele na dvije čestice; to su »regio superior«, kojoj je središte Zagreb, i »regio inferior« s Požegom i Osijekom. Gornja se Slavonija u Jambrešićevo doba preimenovala: »hodie nomine Croatiae venit«. Donju je pak Slavoniju (tj. onu što je tim imenom zovemo i danas), u skladu s obje inačice Reljkovićevo *Satira* (iz god. 1762. i 1779.), omeđivala »sa/od zapada studena Ilova« (Reljković 1936:3,69).

Zagrebačka je biskupija u drugoj polovici XVIII. i na početku XIX. st. obu-

narodu. Taj je stav od svojega bečkoga profesora Franca Miklošiča preuzeo mladi Jagić: pokolebavši se kad je (u prvom desetljeću XX. st.) proučavao Jurja Habelića. Tek su u dvjema središnjim četvrtinama XX. st. dijalektološki radovi (pogotovu Stjepana Ivšića i Zvonimira Junkovića) pokazali da kajkavsko narječje pripada hrvatskomu narječnom sustavu.

¹⁷ Prema stanju u početku godine 2000.

hvaćala gotovo cijeli prostor srednjovjekovne Slavonije. U pozivu svećenstvu te biskupije iz god. 1813. biskup Maksimilijan Vrhovac drži da se »ilirski jezik« (»lingua Illyrica«) sastoji od dva govorna i književna narječja. To su »narječje horvatsko« (»dialectus Croatica«, tj. kajkavština) i »narječje slavonsko« (»dialectus Slavonica«, tj. ikavska štokavština). Oba su se potvrdila u pisanim spomenicima: »narječje horvatsko« unaprijedili su pogotovu leksikografi (Juraj Habelić, Ivan Belostenec, Andrija Jambrešić); »narječju slavonskom« osobito su pridonijeli pjesnici i prozaici: Vid Došen, Antun Kanižlić, Antun Ivanošić.

Pripremajući *Novu slavonsku i nimačku gramatiku*, *Satirov* pisac, prema vlastitim riječima, »prigledao sam ričnik dalmatinski, horvatski, pemski i poljski« (Reljković 1767:8–9). Zasnivajući svoje molitvenike, spjev *Sveta Rožalija* i proznu knjigu *Kamen pravi smutnje velike*, Kanižlić je »marljivo prelistavao rječnik Della Bellin« (Kombol 1945:338). Na sličan su način postupali i drugi pisci u dopreporodnoj Slavoniji. Tako čineći, upoznavali su mnoge leksičke i glasovne osobine koje su postojale izvan slavonskoga govornoga stanja.

Jedna je od takvih bio suglasnik *h*: obilato zabilježen u svima nabrojenim leksikografskim djelima. Osobito ga je lako bilo zamijetiti u rječnicima s hrvatskom lijevom stranom: u Mikaljinu (str. 127–136), u Habelićevu (E3–E7) i u drugome dijelu Belostenčeva (121–133).

Belostenčev *Gazophylacium* bio je Slavoncima osobito drag jer je sadržao njima svojstvene riječi, npr.: *česma*, *zvirališće*, (D.) *vrilo*, *studenac*, *hladenac*, [Sci. it.] *bünar* (40); *orság*, (D.) *děržava*, (Sci.) *vilajt* (323); *oštarijáš*, (D.) *ostir*, (Sci.) *konakčija* (325); *ostròga*, (Tur. Sci.) *mamuza* (331) i dr. U Slavoniji poslije Turaka, prema Kanižliću, »mloge riči turske ostadoše, kanoti na priliku: *penđer*, *tefter*, *čaršija*, *čuprija* i ostale« (Kanižlić–Ivanošić–Katančić 1940:XXV). Svojim rječničkim člancima *Gazophylacium* je omogućivao pronaći hrvatske im ili druge zamjene: *oblòk*, *okno*, (D.) *prozor*, (Tur. Sci.) *penđer* (285); *pijác*, [D.] *plac*, [Tur. Sci.] *čaršija* (352); *most*, (Tur. Sci.) *čuprija* (Belostenec 1740a:933, s.v. *pons*).

Kadikad se u Belostenčevu rječniku nalaze slavonski leksemi kao glasovne dublete. Među takvima osobito su važne: *guslár*, *koji ú gusle igra*, (Sci.) *ú egede ili hegede koji igra* (120); *gusle ili gusli*, [Sci.] *egede & hegede* (120). Odnos *Ø–h* (*egede–hegede*) pokazivao je da ista riječ ne mora i da može sadržati suglasnik *h*. Očituje se to i pri pozivanju na druge natuknice poput para »Aba. v. Haba« (Belostenec 1740b:1). Takvi su još parovi: *abad–habad* (*ebulus*, 1), *erdà–herda* (*erugo*, 92), *erž–hérž* (*siligo*, 92).

Hrvatsko-latinski *Gazophylacium* bilježi također parove u kojima odnos *Ø–h* nudi značenjsku opreku: *ar* (*nam*, *quia*, 3) – *har* (*lucrum*, *utilitas*, 124); *od* (*a*, *ab*, *abs*, *de*, 293) – *hod* (*ambulatio*, 129); *rana* (*vulnus*, 445) – *hrana* (*victus*, 130); *ranim* (*vulnero*, 445) – *hranim* (*nutrio*, 130), itd.

Valja ponoviti: u knjižnici zagrebačke Kraljevske akademije već su se 1821. nalazili rječnici Mikaljin, Habelićev i Belostenčev (Mikloušić 1821:163,164, 168). U tome visokom učilištu studirajući filozofiju i pravo 1830.–1832. (Tafra

1993:34), Vjekoslav Babukić imao je prigode upoznati navedene rječnike. Tek diplomiravši (1832.), već je u rukopisu imao gotovu (Vince 1978:234) ili je pak bar »počeo pisati« (Tafra 1993:165) *Osnovu slovnice slavjanske narječja ilirskoga*. Njezina tiskana inačica (1836.) sadrži odredbu:

H se u nĕkih stranah Ilirie tako slabo zgovara, da ga je posve malo ĉuti; i to je uzrok, da ga G. Vuk Stefanović i mnogi drugi nepišu: ali se za mnoge dvojimbe ukinut pisati mora ili ga gdo zgovara ili ne, n. p. hōra (vrĕme) i orah, puhati, mahati, herdĵa, puh, muha, ruho i ostala. Piše n. p. G. Vuk Stefanović u svojoj Grammatici str. XXXIII.

Praa ima, al olova nema,
zatim:

Ů zlu ruu u koĵuu,
na mĕsto:

Praha ima, al olova nema,
Ů zlu ruhu u koĵuhu.

Gazophylacium pak u svojemu drugom dijelu donosi riječi: *orĕh* (322), *puhànje* (439), *máham* (208), *herĉa* (126), *puh* (439), *mùha* (231), *ruho* (370), *práh* (399), *koĵùh* (180). Drugim riječima, godine 1836., kada još nije značilo »da gramatičarevo neznanje mora postati norma« (Tafra 1999), on se (hoću reći: Babukić, i to »kada se kao mladi pravnik počeo baviti jezikoslovljem«) oslonio na znanje leksikografa koji je bio osloncem hrvatskoj jezičnopovijesnoj uspravnici.

Na samome svojem početku *Danica* je objavila Babukićevu pjesmu *Granici i Danici* (Babukić 1835:1–2). Početak joj glasi:

Skupishe se jata sokolóvah
Talianskih kod bilih gradóvah;
Svoja siva razastershe krila,
Ter letishe u gnjizda premila.

Nisu ono jata sokolóvah;
Vech su ono csete vitezóvah:
Horvatjánah na glasu junákah,
Austrianskih po izbor vojákah.

Sročena je u »ilirskome« (zapravo: slavonskome) latiničkom slovopisu: *š* = *sh*, *r* = *er*, *ć* = *ch/tj*, *č* = *cs* itd. Unatoč tomu, dosljedno je u njoj proveden suglasnik *h*: *talianskih*, *bilih*, *austrianskih* i dr. U taj red pripadaju »ahavački« genitivi, u rimi (*sokolóvah* × *gradóvah*, *sokolóvah* × *vitezóvah*, *junákah* × *vojákah*) i izvan nje (*Horvatjánah*).

Isto je stanje u prvome baštinskom tekstu koji je u *Danici* tiskan reformiranom latinicom, u pjesmi iz Kačićeva *Razgovora ugodnoga* (Kačić 1835):

Evo ću ti gusle napraviti,
Vitezove po imenu zvati.
Od kojih se spomenući mogu,
Sve ću ti jih zbrojiti u slogu.

Nadađ mi se do godine dānah;
Junake ćeš kazat od mejdana.
Dospjevajuć pozdravljam te lěpo,
I u dvoru mǎlo i veliko.

Te dvije strofe u ovostoljetnoj transkripciji (Kačić 1964:105) glase:

Evo ću ti gusle napraviti,
vjetezove po imenu zvati;
od koji se spomenuti mogu,
sve ću ti ji zbrojiti u slogu.

Nadađ mi se do godine dānā,
junake ćeš kazat od mejdana.
Dospivajuć pozdravljam te lijepo
i u dvoru mǎlo i veliko.

Priređujući ovostoljetno kritičko izdanje *Razgovora ugodnog*, Matić je ovako postupio: »Razumije se da nigdje nijesam pisao *h* gdje ga nema u Kačića« (Matić 1964:LIII). Naprotiv, gotovo trinaest desetljeća prije toga ilirci su *h* unijeli u množinu Kačićevih pridjevskih zamjenica (*G koji – kojih; A ji – jih*) i u genitiv množine imenice (*dānā – dānah*).

6. Korisno je da posljednje četiri sedmine svojega članka *Ahavački genitiv zablude* ovdje vjerno prenesem (u ovoj i u sljedećoj točki).¹⁸

Gotovo četvrt stoljeća poslije Babukićeve *Osnove slovnice* objavio je Kukuljević knjigu *Bibliografija hrvatska* (1860.). U njoj mu se nalaze autorski tekstovi što ih je sročio kako pokazuje ovaj primjer (VI):

¹⁸ Prenosim iz svojega rukopisa koji su urednici i korektori u *Hrvatskome slovu* zajedničkim trudom uspjeli znatno unakaziti. Tomu tekstu kao bilješke ispod crte pridodajem: veći dio posljednje, šeste točke u osvrtu gde Tafre; pokoju svoju pripomenu.

Ako je pri svemu tomu ovo djelo nesavršeno i nepodpuno, nije moja, ni mojih sudjelateljah krivnja, već nehajstvo naših djedovah, koji su blago svoje duševno na toliko zanemarili, da se sada od mnogih tiskanih knjigah jedva po gdjevoj razderani odtisak nalazi, dočim jih je bilo još mnogo više takovih, kojim neima sada ni traga.

Zapisi sudjelateljah, djedovah, knjigah prema jednoj bi se pretpostavci čitali sa završnim dugim -a i bez krajnjega h. U primjeru pak (VII):

sve ono, što je naš narod ukupno proizveo na književnom polju, u svih pojedinih strukah znanosti.

nalazi se zapis *strukah* (lokativ mn. im. ž. r.) koji bi valjalo čitati kao što piše. Iz toga izlazi da, čitajući izvorne tekstove iliraca, moramo trajno provoditi morfološku raščlambu kako bismo genitiv izgovorom lučili od lokativa.

Stoga nam valja razmotriti je li i kako je Kukuljević obilježivao duge samoglasnike. Primjer (VI):

Napokon pomogo sam se mnogo i sám svojom povećom zbirkom slavjanskih knjigah.

pokazuje da Kukuljević duljinu samoglasnika obilježuje rijetko (*sám*) ili je nikako ne obilježuje (*pomogo*), kao što pokazuje i zapis *pozna* u primjeru (VI):

imena geografična, ne pako genetička, jer na jugu slavenskom pozna historija samo četiri grane, a ove jesu

U knjizi *Bibliografija hrvatska* ostvaruje se ukupna hrvatska povijesna tropisemenost. Postoji odjeljak s ovakvim naslovom (9):

Књиге тисткане кирилицомъ
(писане одъ Хрватахъ за Хрвате.)

Dobro se razaznaje da Kukuljević tek djelomično prihvaća Karadžićevu ćirilicu: s njom u skladu pišući neka slova (npr. ligaturno њ) i njoj usprkos zadržavajući poluglas ь. Zapis *Хрватахъ* nesumnjivo pokazuje da u njemu valja pročitati oba h.

U prvom se pak odjeljku (*Knjige tiskane glagoljskimi pismeni*) navodi (1):

Iz dvaju primjera izlazi da su se Kukuljević i Jagić podudarili u važnim elementima pisanog jezika; to su: dvoslov *ie* za dugi jat; dvoslov *dj*; većinom stari sklonidbeni nastavci (*njimi*, *starimi* *viekovi*; *s Turci*; *sa svojimi kraljevi*; *s obližnjimi susjedi*, dativ mn. *gospodarom*, *vlastelom*). Od jedne osobine naših iliraca Kukuljević je odustao: uz refleks starohrvatskoga slogotvornoga *r* prestao je pisati popratni samoglasnik. Iz istoga vrela preuzetu drugu osobinu (genitivno *-ah*) uporno je čuvao, kao što su u Akademijinim izdanjima činili neki drugi ilirci (npr. Ljudevit Vukotinović). Struja kojoj je pripadao Vatroslav Jagić bila je popustljivija prema Karadžićevim utjecajima.

Na pragu pretposljednega desetljeća u prošleme stoljeću Kukuljević je popustio; u Akademijinu *Radu* 1881. (sv. 57–59) objavljena je njegova rasprava koja sadrži novi genitivni lik: *Prvoovjenčani vladaoci Bugara, Hrvata i Srba, i njihove krune*. Ljudevit Vukotinović (1813.–1893.) ostao je vjeran »ahavačkom« genitivu. U istoj je Akademijinoj seriji objavljivao rasprave s naslovima: *Pleme sucvjetakah (Compositae) u Hrvatskoj dosad našastih* (58, 1881.); *Opis ružah okoline zagrebačke* (69, 1884.; 83, 1887.).

8. O zbivanjima među godinama 1852. i 1869. ili, drugim riječima, među Kurelčevim prilogom *Kako da sklanjamo imena?* i Jagićevom raspravom *Podmladjena vokalizacija u hrvatskom jeziku* (Akademijin *Rad* 9, 1869.) pouzdano izvješćuje profesor Jonke u točkama 3 i 4 svoje rasprave. Zbog velikih izopačenja što su ih u navedenome vremenu pretrpjeli neki od važnih tadašnjih tekstova (Veberov, Šulekov) sve bi ih valjalo čitati u verzijama iz onoga vremena.²⁰

Što se pak s glavnim sudionicima buduće raspre o ahavačkome genitivu zbivalo godine 1852.?

Najstariji među njima, Fran Kurelac (1811.–1874.), bio je privremenim učiteljem hrvatskoga jezika na riječkoj gimnaziji (Pranjkić 1999: 18); u njezinu je izvješću objavio spomenutu raspravu.

Bogoslav Šulek (1816.–1895.) ovako je proživio veći dio šestoga desetljeća (1851.–1858.): »Povukao se iz publicistike i posvetio stručnom, leksikografskom i uopće prosvjetnom radu« (Pranjkić 1999: 158).

Godine 1852. Adolfo Veber Tkalčević postao je »pravi učitelj na zagrebačkoj gimnaziji« (Pranjkić 1999: 324).

To bi moglo značiti da sam prestao razlikovati padeže. Istini za volju, ne raščlanjujem naslov Karamanov, nego Kukuljevićev. U njemu pak skup *slavenskih pismenih* doista sadrži genitiv množine za pridjev i za imenicu. To pak (u navedenom kontekstu) ne ostaje samo pitanjem morfološkim nego postaje također etičkim.

²⁰ Knjiga Branke Tafre *Jezikoslovna razdvojba* sadrži drugu, neznatno ispravljenu inačicu njezine rasprave *Jesu li ahavci izgovarali h?* Upravo za ovu prigodu važne rasprave u tome su djelu (str. 175–181) navedene prema jednome vrelu: »101. Polemike: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, kolo I, knj. 1, 2, 3, priredio I. Krtalić, Zagreb 1982.«.

Između 1851. i 1854. Vatroslav Jagić (1838.—1923.): postao je pitomcem zagrebačkoga nadbiskupskog orfanotrofija, iz njega pohađao četvrti, peti i šesti razred gimnazije, u kojoj je njemu (i vršnjaku mu Augustu Šenoi) predavao profesor Veber. Tadašnji mladi Jagić »oduševljavao se tekstovima Adolfa Vebera Tkalčevića« (Damjanović 1988:11–12).

Završnom, sedmom točkom svojega članka moja kritičarka ovako poučava (Tafra 1999):

7. Vatroslav Jagić, u početku i sam *ahavac*, nije napustio genitivno *h* pod Karadžićevim utjecajem, nego zbog svoga znanstvenoga sazrijevanja. Poredbeno-povijesnom metodom kao zreli jezikoslovac dokazuje da po etimologiji u nastavku za imenički genitiv množine ne dolazi fonem /h/. Novoštokavski genitivni nastavak -*ã* u imeničkoj množini nisu nam nametnuli vukovci, ugradili su ga u morfološku normu današnjega hrvatskoga standardnoga jezika Kašić, Della Bella, Šime Starčević, slavonski i preporodni gramatičari. Ako bi bilo točno da su ilirci zaista imali nastavak -*ah*, značilo bi to da su ga pod Karadžićevim utjecajem preuzeli iz nekih crnogorskih govora. Kad bi to tako bilo, morali bismo se ozbiljno zamisliti nad dijalektnom osnovicom hrvatskoga standardnoga jezika i uopće nad njegovim početkom.

U tome ulomku pet je točkom dovršenih cjelina, pet je rečenica. Valja svaku napose razmotriti.

Prva. Mladoga Vatroslava Jagića *ahavcem* je pouzdano prikazao profesor Jonke (str. 69–70). Taj je uglednik napisao također ovo: »I Vatroslav Jagić bio je Miklošičev učenik, sljedbenik nove poredbene i historijske metode proučavanja jezika. Stekavši moderno lingvističko znanje, Jagić se sve više približavao Karadžićevu shvaćanju o književnom jeziku Srba i Hrvata ne samo u području gramatike nego i pravopisa« (Jonke 1965:72).

To je shvaćanje bilo poznato već kad je Jagić pisao svoj prvi prilog. O tome pri kraju stoljeća hrvatski vukovac Ivan Broz piše (Broz 1886:164):

Godine 1857. napisao je Gjuro Daničić, mimo Vuka najbolji znalac jezika hrvatskoga, razpravu, u kojoj je pokazao razlike između jezika hrvatskoga i srpskog, držeći narječje čakavsko za jezik hrvatski, a narječje štokavsko za jezik srpski, dok mu je narječje kajkavsko bilo osobito narječje jezika slovenskoga. Baveći se neprestance oko jezika hrvatskoga, taj je veliki učenjak izučio sve pojave jezika hrvatskoga i historiju njihovu, kao niko prije njega. Pa eto kako je Gjuro Daničić, taj neobični srpski rodoljubac, učio 1874. godine u Biogradu, a u visokoj školi srpske djake:

Nakon toga Broz donosi poduži navod iz Daničićevih predavanja. Prvi pak svezak svoje knjige Broz okončuje stavkom koji počinje riječima (Broz 1886: 166):

Šta da kažemo kod te nauke Daničićeve onim Srbima, koji ne prestaju dizati na nas Hrvate graju, što smo se tobože drznuli segnuti za jezikom, koji je srpski i samo srpski? Nadajmo

Nije pak naodmet podsjetiti da je prije prvoga Jagićeva nastupa svoje nazore 1852. iznio i 1862. ponovio Fran Kurelac. On se nije zalagao za novostokavsko -a u imeničkome genitivu množine, već za nastavke -ov/-ø. Slutio je da ih neće prihvatiti svi pozvani: »Nije mi tajno i dobro vëm, da je teško s navade svrnuti i onakvo pisanje med Srblje vraćati i obnavljati, kojemu narod od česti odviknuo« (Kurelac 1862:179). O suglasniku *h* Kurelac je tada preporučivao: »Do ista sto put bolje ne pisati ga nego pisati, jer pišući ga samo si Crnogorac; ne pišući ga već si Srbin; ali ne pišući ni *a* ni *h*; onda si istom brat Jugović« (Kurelac 1862:178). Napokon, u problematiku genitiva uvodeći, Kurelac piše: »Nu predjimo s jednine na množinu. U današnjih Srbalj tri su padeža jednaka: treći, šesti i sedmi n. p. *jelenima, kraljima, selima, poljima, ženama, stvarima*« (Kurelac 1862:158).

Bilo bi zanimljivo pitanje ustanoviti kada je, kako i što Vatroslav Jagić, »u početku i sam *ahavac*«, o imeničkome genitivu množine dokazao »poredbeno-povijesnom metodom«. U tu bi svrhu valjalo pitanje razmotriti što se s Jagićem zbivalo među godinama 1859. i 1864. Tada je proživljavao one odsječke života koji se prema antičkoj dobnoj ljestvici zovu *adolescencia* i *juventus*. Hrvatski leksikograf Ivan Belostenec u drugom ih dijelu svojega rječnika ova-ko omeđuje: »mladost od četernajest do dvadeset i petoga leta« i »junačтво od dvadeset petoga do dvajset i osmoga leta« (Belostenec 1740b:52). O tome što je (prema mišljenju starih) značilo naći se na kraju tih dviju dobi, »u osam lit po dviju križih«, jasno je, samomu sebi upućenim riječima, Petar Zoranić bio poučen od svojega mentora biskupa Jurja Divnića: »primudri Salamun govori da je vele teško, pačeli neuzmožno znati put orla leteći, put zmije po škripli plazeći, put človika u najpervoj mladosti, u koj ti jesi sada, jer ta doba vika ne more da ne zanese človika u kugodi nepodobšćinu« (Zoranić 1569:76; transkr. J.V.).

Primakavši se kraju bečkih studija, *adolescens* Jagić u svojoj je dvadeset i prvoj životnoj godini, u članku *Quomodo scribamus nos* 1859., gorljivo branio Gajev i Babukićev *ahavački* genitiv. Iduće godine Jagiću, koji se nalazio pred samim završetkom studija, »27. rujna 1860. A. Veber ... upućuje poziv da dođe u Zagreb« (Damjanović 1988:15): za gimnazijskoga profesora. Isti taj čovjek, direktor škole, čini mu uslugu, »ide mu na ruku: osigurava mu mjesto prefekta u zagrebačkom plemićkom konviktu. To je značilo osigurati mu stan, hranu i malu novčanu nagradu« (Damjanović 1988:21). Četiri godine potom,

1864., Jagić »polemizira s A. Veberom o pravopisu« (Damjanović 1988:23). Tada u časopisu *Književnik* objavljuje raspravu *Naš pravopis* u njoj prihvaćajući odredbe »kako se dogovoriše god. 1850. najvrstniji muževi našega naroda, kojimi se i danas*) domovina ponosi« (Jagić 1864a:179). Tomu mjestu dodaje Jagić bilješku pod crtom:

*) Pišući ovo, stiže nam tužna vjest, da je nemila smrt našega starinu Vuka Karadžića poniela iz broja živućih. Književnik sjetiti će se u budućem broju svoje dužnosti, da mu savije neven vienac za njegove neumrle zasluge.

V. J.

Doista, Jagić će ispuniti obećanje: u istom godištu *Književnika* izaći će njegova rasprava *Iz prošlosti hrvatskoga jezika* (str. 332–358) s dodatkom *Zasluge Vuka Št. Karadžića za naš nar. jezik* (str. 447–485).

Već potkraj prve rasprave (*Naš pravopis*) mladi je Jagić prihvatio bečki Književni dogovor²¹ i s njime četvrtu mu točku (Jagić 1864a:179):

4. Svi smo priznali, da *h* u samostavnih imena na kraju u rod. množ. ne treba pisati, jer mu ondje ni po etimologiji ni po općenome narodnom govoru, ni po starome slavenskom jeziku, ni po ostaljem današnjem jezicima slavenskijem nije mjesta. Mi smo se opominjali, da će se naći književnika, koji će reći, da bi ovo *h* samo zato valjalo pisati, da se ovaj padež razlikuje od ostalih, ili najposlije da bi ove razlike radi mjesto *h* valjalo pisati kakav drugi znak.

Postavši dušom novoga časopisa, *Književnika*, mladi je Jagić teško podnosio ičije protivljenje. U *Književniku* je, doduše, o svojem članku objavio Veberovu kritiku, ali je taj tekst svojega dobrotvora samovoljno prekrojio. Spoznavši da ga je iznevjerio jedan učenik, Veber je utočište potražio kod drugog: kod Augusta Šenoe. On je u Beču 1865. uređivao posljednje godište časopisa *Glasonoša* (Živančević–Frangeš 1975:42).

Prihvatio je i objavio Veberov članak *O našem pravopisu*. Istinu o zagrebačkim zbivanjima u prethodnoj godini (1864.) opisao je na početku nove inačice. Veber je svoj članak »uručio g. Vatroslavu Jagiću s naročitom opazkom, da je to moja posljednja redakcija, ter želim, da se moj odgovor posve onako tiska, kako sam ga ja napisao« (Veber 1865:349). Ispalo je pak ovako: »Al kad tamo, članak je moj izašao u 'Književniku' tako promijenjen, da ga nisam više mogao razpoznati. Izostavljena je gotovo polovica moga članka, i to tako, da su njeka najvažnija moja mjesta sasvim izbačena, a dokazi izbacivanjem nekih razlogah oslabljeni. Često se je izsred konteksta gdješto tako iztrgnulo, da mi je tvrdnja ostala budi nedopunjena, budi nelogička; riečju moje se je ime podpisalo pod članak, kojega ja nikako ne mogu svojim priznati, i to se je sve tako učinilo, da se meni, koji sam uvijek u mjestu, nije o tom baš

²¹ Nisu ga prihvatili neki njegovi potpisnici, npr. Dimitrija Demeter (Vince 1978: 280–281).

ništa kazalo« (*Jezikoslovne...*, 349).

Nakon toga objavljujući u *Književniku* Šulekov članak *Obrana ahavca*, Jagić je (prema vlastitu priznanju) ovako postupio (Šulek 1864:283, bilj.):

*) Ova nam obrana stiže prekasno, zato ju stavismo ovamo; želeći svakako, da bude sve, što ob istom predmetu govori, u jedan svezak sakupljeno, i tiem za ov čas pravda svršena. Izpoviedamo, da je oviem sve kazano, što se mudra i pametna dade reći na obranu koli nepravopisnih rogova toli neslovničkoga *h*: ipak ne iz obiesti niti tyrdoglavosti, već upravo od čvrsta i dosadanjimi prigovori neuzkolebana osvjedočenja pridržavati ćemo se i nadalje načela razvijenih u članku „Naš pravopis“. Nenalazim za potrebno, da sada g. B. Š. više i obširnije odgovaram, nego što se u samom članku sprieda sadržaje: ako li se pako danas sutra pojavi želja, da kojugod točku još i dalje tumačim, — jerbo lako, da ovo ili ono nije svakomu od naših čitatelja dosta jasno; ali neka mi se oprost, teško je strogo filologička pitanja popularizirati — pripravan sam na to uvijek, dok se ovakim dostojnim načinom pravda vodi, kakovim je zadahnut članak g. B. Šuleka. Jednoličnosti radi izostavili smo iz njegova članka *h* u gen. množine. V. J.

Obrana ahavca »stiže prekasno« jer Šulek nije shvatio da je Jagić, slušajući »našega starinu Vuka Karadžića«, riješio sve važno: prihvatio bečki Književni dogovor i njegovu četvrtu točku.

Druga. Pobijajući završno *h* u imeničkom genitivu množine, Jagić se — kazano je — poslužio »poredbeno-povijesnom metodom« (Tafra 1999b). Evo kako je to 1864. doista učinio: Tragajući za razlikom među stanjem »u starijoj, tako zvanoj čakavskoj periodi našega jezika« i stanjem novijim, prividjelo mu se ovo (Jagić 1864b:356):

nich, zatim u starijoj, tako zvanoj čakavskoj periodi našega jezika sve je po pravilu, ali ona šira i polaganija narav, koju naš jezik poznatim načinom svuda voli, njegovo veliko nagnuće k samoglasom u obće, i k a napose, što je i porod današnjemu genitivu množ. na a: zvizd a m. zvizd, mista m. mist itd. — ovo, velim, njegovo svojstvo odlikovano (valjda u 14—15.

Jagićevi znanstvenički počeci nipošto ne dokazuju da su ga već isprva resile obje vrline koje mu je pripisalo naše vrijeme: »opširnost bez površnosti« (Damjanović 1988). Godine se 1864. boreći protiv »ahavaca«, prekrajao je tuđe tekstove i mjesto znanstvenih dokaza nudio maštarije.

Novoštokavskomu *-ā* u Gmn. imenica korijeni se nisu mogli pronaći ni osam desetljeća poslije Jagićeva pokušaja (Jurišić 1944:126—127), pa ni danas.

Treća. Točno je u toj rečenici da su u imeničkome genitivu množine nastavak *-ā* imali Kašić, Della Bella, Starčević, ali su ilirci uveli svoj nastavak *-ah*. Stoga je u pravu profesor Jonke: »A kada je još dr Tomo Maretić god 1899. izdao prvo izdanje 'Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga jezika' po načelima Karadžića i Daničića, bio je to posljednji udarac načelima Zagrebačke filološke škole i završni čin sahrane nastavka *-ah* u genitivu množine« (Jonke 1965:79).

Četvrti. Ako su »ilirci zaista imali nastavak *-ah*, značilo bi to da su ga pod

Karadžićevim utjecajem preuzeli iz nekih crnogorskih govora« (Tafra 1999). Kad bi tako bilo, valjalo bi uzeti da je taj nastavak pod istim utjecajem iz istog izvora 1818. preuzeo Antun Mihanović. Nije jasno iz kojeg je to Karadžićeva ranoga djela moglo poteći: iz *Male prostonarodne slavenoserbske pesnarice* (1814.), iz *Srpskoga rječnika* (1818.) ili iz kojega djela između ta dva. Jedina je nevolja što Karadžić u toj svojoj ranoj fazi nije govorio ni pisao suglasnik *h*.

Peta. Nije se prijeko potrebno »ozbiljno zamisliti nad dijalektnom osnovicom hrvatskoga standardnoga jezika i uopće nad njegovim početkom«. U proglasu za *Ilirske narodne novine* i *Danicu* za 1837. Ljudevit je Gaj temeljima književnoga jezika proglasio narodne pjesme i »neprecjenjeno književno blago od četrdeset i više izverstnih (klasičnih) spisateljah Parnasa Ilirskog iz stare ilirske Atene – Dubrovnika (Raguze), i druge mnogovažne književne proizvode« (Gaj 1837).

9. Naš je profesor²², dakako, građu o kojoj piše dobro poznao. Nije mu bilo neznano kako je Babukić u *Osnovi slovnice slavjanske narččja ilirskoga* (koju ovdje navodimo prema inačici objavljenoj u *Danici*, god. II(1836.), br. 10–15) odredio sklonidbene uzorke i među njima ovaj (Babukić 1836:44):

Višebrojniki.					
1. i, a	i, a	e	i		
2. — ^{ah} _{ov} , — ^{ah}	— ^{ah} _{ev} , — ^{ah}	— ah	ih		
3. om	em	am	im (čm, jam)		
4. e, a	em	e	i		
5. i, a	e, a	e	i		
6. ih	ih	ah	ih (čh, jah)		
7. i,	i	anu	mi (jami)		

U 7. padežu nastavak *-anu* došao je tiskarskom omaškom: mjesto *-ami*.

Teško ćemo doći u dvojbu valja li u 6. padežu suglasnik *h* izgovoriti ili progutati. Za 2. padež možemo postati nesigurnima: Nisu li nastavci *-ah*, *-ih* možda samo dugo *a*, dugo *i* (*a* *h* je tek oznaka za duljinu)?

U našoj nam dvojbi pomoći može Babukićeva izjava u *Osnovi slovnice* (str. 41; v. ovdje odjeljak 5).

Koliko se god činilo temeljnim, Babukićevo je pravilo nepotpuno: jer za slovo *h* kaže gdje se »pisati mora«, ali šuti o tome je li se (kad je napisano) »zgovara ili ne«.

Dva se padežna lika (*-ah/-ov*) nalaze u Gajevu proglasu za novine i za *Da-*

²² Ljudevit Jonke; nap. J. V. U ovome odjeljku česticu svojega članka *Ahavački genitiv zablude* gotovo doslovno prenosim: ispravljajući pokoju tiskarsku grešku (npr. u-gledni književni povjesnik Barac nije bio Anto, nego Antun) i dodajući (osim nekoliko pozivanja na literaturu) još samo jednu bilješku ispod crte.

nicu onoga godišta u kojem je Babukić objavio svoju *Osnovu slovnice*. Vođa je iliraca tiskao retke:

dojdu razgovori verhu posebnih stranah dogodovščine Ilirs to jest južnih Slavjanah : Serbaljah, Horvalah i Slovenacah ve župane, kneze, bane, kralje, viteze i druge učene i g državah i krajinah starinsko vladanje; izvjestja verhu srě starih gradov i varošev; verhu znamenitih městah i starih

Ugledni izdavači Gajeva teksta i drugih preporodnih pisanih djela navedeni su isječak u našem stoljeću prenosili dosta suglasno. Antun Barac, *Ilirska knjiga* 1931.:

ско живлење и баратање, њихове жупане, кнезе, бане, краље, витезе, и друге учене и гласовите људе, как такођер илирских државах и крајинах старинско владање, извјешћа врху среће и несреће предјовах наших, врху старих градов и варошев; врху знаменитих мјестах старих племенах; — надаље илир-

Slavko Ježić, *Ilirska antologija* 1934. (107):

viteze i druge učene i glasovite ljude, kak takodjer ilirskih državah i krajinah starinsko vladanje; izvjestja vrhu srěće i nesrěće predjovah naših, vrhu starih gradov i varošev; vrhu znamenitih městah i starih plemenah; — na dalje ilirskih državah

Jakša Ravlić, *Hrvatski narodni preporod I* 1965. (306):

župane, kneze, bane, kralje, viteze i druge učene i glasovite ljude, kak takodjer ilirskih državah i krajinah starinsko vladanje; izvjestja vrhu srěće i nesrěće predjovah naših, vrhu starih gradov i varošev; vrhu znamenitih městah i starih plemenah; — na dalje ilirskih državah krajobrazno (geografsko)

Dubravko Jelčić, *Hrvatski narodni i književni preporod* 1978. (91):

ljude, kak takodjer ilirskih državah i krajinah starinsko vladanje; izvjestja vrhu srěće i nesrěće predjovah naših, vrhu starih gradov i varošev; vrhu znamenitih městah i starih plemenah; — na dalje ilirskih državah krajobrazno (geografsko)

Četvorica se priređivača u pojedinostima razlikuju: jer je mjesto vjernih slovnih prijenosa *ě, dj* Barčeva ćirilička inačica provela *je, ģ*. Ipak, izvorno genitivno *-ah* nitko nije dirnuo.²³

10. Ništa više argumenata ne nude ni ugledni hrvatski jezikoslovci: svjedočeci primjerom.

²³ »Priznajem da se nisam pozivala na te kroatističke uglednike. Razlog je opravdan: u njih nisam našla nikakvih lingvističkih argumenata za traženi odgovor« (Tafra 1999b).

Gospođa Tafra priznaje da je od profesora Ljudevita Jonkea »polazila u svom bavljenju jezikom i jezikoslovljem XIX. stoljeća« (Tafra 1999b). Na istog se autora nadovezala i kad je prije dvadesetak godina pisala svoj magistarski rad o hrvatskome jezikoslovcu XVIII. stoljeća: *Gramatika Blaža Tadijanovića*. Ipak, nije posve jasno koliko se doista okoristila Jonkeovom baštinom: pogotovu kad su nam na umu »zablude o ahavačkom genitivu«.

Svoje nazore o završnome *h* u tome padežu sažela je najbolje 1993.: »Ostaje otvoreno pitanje jesu li ga ilirci i izgovarali, jer o tome ovisi i današnja interpretacija njihovih tekstova. Sumnju u fonetsku vrijednost toga *h* otklanja sam Babukić svojim primjerima za naglasne opreke u G_3 (33). Navodeći primjere za razlikovnu ulogu našega naglasaka, Babukić daje dva niza homografa suprotstavljenih različitim prozodijskim obilježjima. Unutar njih nalaze se i ovi primjeri: *žēna* (Njd.) i *žēnah* (Gmn.) te *mùka* (Njd.) i *múkah* (Gmn.) (naglasni znakovi su Babukićevi). Kako se ti primjeri nalaze u nizu homografa tipa *kūpiti* : *kúpiti*, jasno je da u njima slovo *h* ne označava fonem /h/« (Tafra 1993:85). Sebi svojstvenom metodom (najprije zaključak, potom dokazi) Tafra to u najnovije vrijeme ovako iznosi: »Gundulićevi stihovi koje su objavili preporoditelji, a koje profesor Vončina navodi, dokazuju da genitivno *h* pripada pravopisu. Oba načina pisanja, dakle *selah* i *vesela* te *sela'* i *vesela*, pokazuju da se *h* nije izgovaralo jer se *selah* ne rimuje s *vesela*« (Tafra 1999b). Razgovoru o rimama dobro bi se bilo vratiti: kad se o genitivnome *h* temeljito upoznaju stavovi uglednih hrvatskih jezikoslovaca. Zatajujući svoju osobu, pisac ovoga članka smatra da bi u te, kao prve među jednakima, smio ubrojiti: Ljudevita Jonkea, Zlatka Vincea, Milana Mogaša.

Budući da je gospođa Tafra učila od svojega profesora Ljudevita Jonkea (i budući da ne kaže kako taj profesor i ona ne misle jednako), neće biti nekorisno iznijeti što o problemu kojim se bavimo misli profesor Jonke; pogotovu ako znamo da je prije više od četiri desetljeća (1957.) prvi put objavio ključnu raspravu *Borbe oko književnog oblika imeničkoga genitiva množine u 19. stoljeću* (Jonke 1957; ovdje ju navodimo prema inačici iz 1965.). Pri kraju rasprave Jonke iznosi: prvo, kako »ni Veber, a ni pravopisni odbor god. 1877. nisu odobrili jedinstveno rješenje odbacivanjem glasa *-h* u gen. množine« (Jonke 1965:77; spac. J. V.); drugo, kako je objavljivanje Maretićeve *Gramatike i stilistike* 1899. po načelima Karadžića i Daničića bilo »posljednji udarac načelima Zagrebačke filološke škole i završni čin sahrane nastavka *-ah* u genitivu množine« (Jonke 1965:79; spac. J. V.). Nakon dviju spacioniranjem istaknutih riječi izlišno je tratiti vrijeme: *sapienti sat*.

U svojoj kapitalnoj knjizi *Putovima hrvatskoga književnog jezika* (Vince 1978) profesor je Zlatko Vince bez izmjena prenosio ahavački genitiv, i to iz preporodnih krugova zagrebačkoga i dalmatinskoga; primjeri: *klasikah* (str. 310), *korjenikah*, *početakah*, *dočetakah* (311), *zakonah*, *dilopisah*, *spisah* (379), itd.

Istovremeno s Vinceovom opširnomo knjigom izašla je sažeta monografija

profesora Milana Moguša *Antun Mažuranić*. Prenoseći kraće ulomke iz Mažuranićevih tekstova, pisac monografije preporodne genitive prenosi onako kao što pokazati može tek jedna među više stranica: *Slavenah, zemaljah, Hèrvatah, granicah* (Moguš 1978:39).

U najnovije pak vrijeme profesor je Moguš svoj stav prema ahavačkome genitivu dvaput jasno pokazao.

God. 1991. on piše: »Ako dakle želimo ostati vjerni piscu Mažuraniću, moramo usvojiti njegovu morfologiju.« Za imenički gen. mn. to znači: »ili morfem -Ø (*Izmed Turâk...*) ili -ah (*konjah, sokolovah, srdacah, tjelesah, zvijezdah, gorah*), odnosno -ih (*skup ljudi, iz cijevih*)«. U krivu su bili oni priređivači koji su »smatrali da se ovdje radi isključivo o pravopisnom znaku kojim se obilježava dužina prethodnoga vokala, pa su završno -h u imeničkom genitivu množine izostavljali« (Moguš 1991:11).

U knjigu *Hrvatski jezik u Hrvatskome saboru* (1997.) uvršten je Mogušev prilog *O uvođenju hrvatskoga jezika na visoko učilište u Hrvatskoj i u Hrvatski sabor* (Moguš 1997). Navodeći pojedina mjesta iz važnoga Kukuljevićeva saborskoga govora, Moguš ovako ispisuje imeničke genitive množine: *kraljevinah* (str. 84, 88), *predjah* (86, 88), *stranah* (88), *narodah* (88); nađe se pokoja iznimka na -a: *otaca* (84), *katedara* (88).

11. Veoma sam ponosan što mi moja kritičarka dodjeljuje vrlo visoku ocjenu: »Na pitanje kako danas treba čitati hrvatske tekstove iz prošlosti najbolje u nas može odgovoriti akademik Vončina« (Tafra 1999b). Vjerojatno ću to još bolje činiti kada naučim razlikovati padeže.

Gospođa je pak nerijetko u pravu: npr. tvrdeći kako »slavni Kukuljevićev saborski govor od 2.5.1843.« biblioteka *Stoljeća hrvatske književnosti* donosi u dvije svoje knjige, i to: »U jednoj je, na primjer, dugi odraz staroga jata pisan dvoslovom *ie*, u drugoj troslovom *ije*, a u obje je slovo *đ*, iako ga 1843. godine nije bilo u slovoписu.« Da je zagledala na kraj ma kojem u godinama 1998. i 1999. izašlom svesku, našla bi popise iz kojih bi mogla zaključiti: prvo, ni jedan od dvaju rečenih svezaka nije pripremio Josip Vončina; drugo, jedan od tih neobrojčenih svezaka (što se pojavio 24. po vremenskom redu: *Programski spisi hrvatskog narodnog preporoda*) priredio je profesor Miroslav Šicel; za drugi je pak (29. po redu izlaženja: za Kukuljevićeva *Izabrana djela*) obavio isti posao profesor Nikola Batušić, i to prema usavršenim tekstološkim načelima. U pravu je doktorica Tafra o navedenim dvjema knjigama tvrdeći kako »u obje je slovo *đ*«, kojega za preporoda nije bilo i koje se pojavilo tek potkraj Kukuljevićeva života.

To sam slovo u hrvatskih pisaca među godinama 1835. i 1880. (pa i 1892.) kako ih donose *Stoljeća hrvatske književnosti* potanje objasnio (Vončina 1999b: 55–65). Valja dodati da slova *đ* nije bilo ni u hrvatskoj latinici prije godine 1501. ili 1527. Ipak, transkribirajući, provode ga dva značajna jezikoslovca i obrađivača hrvatske pisane baštine. Stihove Džore Držića (1461.–1501.) Josip

Hamm ovako prenosi (Držić 1965:13):

*GLIUBAV ka nebesa i vas svit vlada,
Pri ner me jur sveza i žestok trud zada,
Mu mladost nahodaš da mi ju svi slave,
Ku rajski provodaš čisto bez zabave,*

Kanconijer pak Šiška Menčetića (1457.–1527.) Milan je Rešetar čitao na ovaj način (*Pjesme* 1937:4):

*Rāzbī se po meni, gizdava gospođe,
taj nalip ļuveni, na srce da pođe;*

O uvođenju slova *đ* u hrvatsku latinicu kao suautor sam pisao prilično davno (Moguš–Vončina 1969:80), a o njegovoj primjeni u ponovnom izdavanju pisane baštine progovorio sam tri desetljeća potom: biblioteci *Stoljeća hrvatske književnosti* namijenjena *Tekstološka načela* prvi su pokušaj te vrste u hrvatskoj filologiji, a pojavila su se na samome kraju godine 1999.

Težeći pobiti zablude o ahavačkome genitivu, gospođa Tafra nudi svoje viđenje, u koje pripadaju i riječi o 1839. objavljenim *Temeljima ilirskoga i latinskoga jezika* Antuna Mažuranića. U svojoj knjizi (koja naslovom *Jezikoslovnna razdvojba* nagoviješta autoričinu odlučnost i prijeti konačnom osamljenošću) Branka Tafra starijeg Mažuranića ovako citira (Tafra 1995:113):

svi nisu u ilirskoj književnojezičnoj normi. Genitiv s nul-tim nastavkom najmanje je raširen i upotrebljava se u »provincialnoj Horvatskoj, Istrii i gdješto u Dalmaciji«. On se ne može preporučiti, osim da se »koi pđsnik u sastavljanju pđsamah s njim pomogne«. Genitivi s nastavkom

Dakako, greške valja oprostiti: pogotovu onomu tko ih je, i to vlastite, spreman priznati nikad ne zanemarujući tuđe dokaze. Gospođa Tafra doista nije željela izumiti slogotvorno *đ* (niti ga pripisati profesoru Mažuraniću), nego joj se ono omaklo mjesto ahavačkoga rogatog *e*.

Svi mi (pa i ona među nama) znamo polovicu jedne od pjesama sročениh po ocu hrvatske književnosti: »taščina od tašćin i sve je taščina« (Marulić 1993:119). Pišući svoje knjige i težeći izbjeći tome velikom zlu, dobro je ako se prisjetimo glagoljaša što su, vješti knjizi hrvatskoj i latinskoj, pisali davno prije nas. Iako svjedokom velikoj narodnoj nesreći, »mного grešni Martinac pop, plemenem Lapčanin« gospodu je redovnike, oce, žakne i od sebe razumnije čitatelje zamolio ispriku »za mnoge omršnje ježe priključiše mi se v děli sem« (*Hrvatska književnost* 1969:83). Jednako mudri Franjo Glavinić, govoreći o svojoj knjizi, napisao: »I ako ki zahod il eror najdeš, tvojom pametjom popravi ga«: jer »jest od potribe da človik pametjom gre za knjigom« (*Zbornik* 1972:239).

Literatura

- Aleksić, Radomir B. 1931. *Jezik Matije Antuna Reljkovića*. Beograd. (Biblioteka Južnoslovenskog filologa, 4)
- Anić, Vladimir. 1991. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb : Novi Liber.
- Babić, Stjepan, Božidar Finka, Milan Moguš. 1995. *Hrvatski pravopis*. 3. izdanje. Zagreb : Školska knjiga.
- [Babukić, Vjekoslav] Vekoslav Babukich. 1835. Granici i Danici. *Danicza Horvatzka, Slavonzka i Dalmatinska* I(1835):1–2 (1835).
- Babukić, Vjekoslav, 1836. Osnova slovnice slavjanske narčja ilirskoga. *Danica ilirska* II(1836):10–15.
- Babukić, Vjekoslav: 1844. Predgovor. U knj.: Ivana Gundulića *Osman* u dvadeset pievanjah. III–XII. Zagreb.
- Barac, Antun. 1954. *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije I*. Književnost ilirizma. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Barac, Antun. 1960. *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije II*. Književnost pedesetih i šezdesetih godina. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika. 1979. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb : Školska knjiga.
- Begović, Milan. 1996. *Pjesme – proza*. Priedio Boris Senker. Zagreb : Matica hrvatska. (Stoljeća hrvatske književnosti)
- Belostenec, Ivan. 1740a. Joannes Bellostténecz, *Gazophylacium, seu Latino-Illyricorum onomatum aerarium*. Zagrabiae M.DCCXL. [Pretisci: Zagreb : Liber i Mladost, 1972; Zagreb : Stari grad, 1998 (Biblioteka Čuvari blaga)]
- Belostenec, Ivan. 1740b. Joannes Bellostténecz, *Gazophylacium Illyrico Latinum, Zagrabiae MDCCXL*. [Pretisci: Liber i Mladost, 1973; Zagreb : Stari grad, 1998 (Biblioteka Čuvari blaga)]
- Boranić, Dragutin. 1951. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Deseto izdanje. Zagreb : Školska knjiga.
- Broz, Ivan. 1886. *Crtice iz hrvatske književnosti*. Sveska prva. Uvod u književnost. Zagreb : Matica hrvatska.
- Damjanović, Stjepan. 1985. Riječ uz Mihanovićevu »Reč domovini«; u knj. *Rech Domovini od Hafznovitozti Pifzanya vu Domorodnom Jeziku*, vu Bechu 1815; pretisak Zagreb : Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske, Cymelia Croatica, biblioteka pretisaka 2; str.[11]–[13].
- Damjanović, Stjepan. 1988. *Opširnost bez površnosti*. Podsjetnik na život i djelo Vatroslava Jagića. Zagreb : Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske. (Biblioteka ličnosti/povodi, 1)
- Držić, Džore. 1844. Dàržić, Gjorgje. Čeznutje. *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* X(1834):32, str. 125.

- Držić, Džore. 1965. *Pjesni ljuvene*. Priredio i osvrtno napisao Josip Hamm. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. (Stari pisci hrvatski, 33)
- Fancev, Franjo. 1933. *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga prepорода (1790–1832)*. Skupio i uvodom popratio Franjo Fancev. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. (Građa za povijest književnosti hrvatske, XII)
- Frangeš, Ivo. 1987. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske; Ljubljana : Cankarjeva založba.
- Gabrić-Bagarić, Darija. 1989. *Jezik Ivana Bandulavića, franjevačkog pisca iz 17. vijeka*. Sarajevo : Svjetlost. (Biblioteka Kulturno nasljeđe Bosne i Hercegovine)
- Gaj, Ljudevit. 1826. Lud. Gay. Razvezanye zganyke. *Luna Agramer Zeitschrift* I(1826):11, str. 1.
- Gaj, Ljudevit. 1830. L[yudevit] G[ay]. *Kratka osnova horvatskoslavenskoga pravopisaña, poleg mudrolubneh, narodneh i prigospodarneh temelov i zrokov*. Budim 1830; pretisak Zagreb : Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske, Cymelia Croatica, biblioteka pretisaka 1, 1983.
- Gaj, Ljudevit. 1835. [Ljudevit Gaj]. Slavo-ilirsko i slavo-česko narječje s drugimi jezici vu ogledu bogatosti rečih prisposobljeno. *Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska* I(1835):48, str. 290–291.
- Gaj, Ljudevit. 1837. dr. Ljudevit Gay. 1837. Proglas. *Danica ilirska* III(1837).
- Gundulić, Ivan. 1844. Ivana Gundulića *Osman* u dvadeset pievanjah. Sa slikom pjesnika i riečnikom. Zagreb 1844. Izdano troškom narodne Matice. Tiskom kr. povl. h. s. d. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja.
- Hrvatska književnost* 1969. *Hrvatska književnost srednjega vijeka od XII. do XVI. stoljeća*. Priredio Vjekoslav Štefanić i suradnici: Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić. Zagreb : Matica hrvatska i Zora. (Pet stoljeća hrvatske književnosti, 1)
- Hrvatska mlada lirika* 1914. *Hrvatska mlada lirika. Savremeni hrvatski pisci*. Zagreb : Društvo hrvatskih književnika. [Pretisak: Zagreb : Nakladni zavod Znanje i Društvo književnika Hrvatske, 1980.]
- Jagić, Vatroslav. 1859. Quomodo scribamus nos? *Narodne novine* 1859, br. 37–39.
- Jagić, Vatroslav. 1864a. Naš pravopis. *Književnik* I(1864), str. 1–34 i 151–180.
- Jagić, Vatroslav. 1864b. Iz prošlosti hrvatskoga jezika. *Književnik* I(1864), str. 332–358 i 447–485.
- Jagić, Vatroslav. 1869a. Podmladjena vokalizacija u hrvatskom jeziku. *Rad JAZU* 9, 65–155.
- Jagić, Vatroslav. 1869b. Predgovor, U knj. *Pjesme Marka Marulića*. Skupio Ivan Kukuljević Sakcinski. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. (Stari pisci hrvatski, 1). Str. 1–12.
- Jambrešić, Andrija. 1742. Andreas Jambressich. *Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica, et Hungarica locuples*. Zagrabiae 1742. [Pretisak: Zagreb : Zavod za hrvatski jezik, 1992.]
- Jelčić, Dubravko. 1978. *Hrvatski narodni i književni prepород*. Zagreb : Školska knjiga. (Biblioteka Dobra knjiga)

- Ježić, Slavko. 1934. *Ilirska antologija. Književni dokumenti hrvatskog preporoda*. Zagreb : Minerva nakladna knjižara d. d.
- Jonke, Ljudevit. 1957. Borbe oko književnog oblika imeničkoga genitiva množine u 19. stoljeću. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* I(1957), 94–113.
- Jonke, Ljudevit. 1965. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Drugo, prošireno izdanje. Zagreb : Znanje.
- Jurišić, Blaž. 1944. *Nacrt hrvatske slovnice. I. Glasovi i oblici u poviestnom razvoju*. Zagreb : Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare. [Pretisak Zagreb : Matica hrvatska, 1992.]
- Kačić Miošić, Andrija. 1835. Pësma Radovana i Milovana. *Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka* I(1835):10, str. 38.
- Kačić Miošić, Andrija. 1964. *Djela Andrije Kačića Miošića*. Knjiga prva. Razgovor ugodni. Novo izdanje. Priredio Tomo Matić. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. (Stari pisci hrvatski, 27)
- Kanižlić, Antun, Antun Ivanošić i Matija Petar Katančić. 1940. *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*. Priredio za štampu i uvod napisao T. Matić. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. (Stari pisci hrvatski, XXVI)
- Kombol, Mihovil. 1945. *Poviest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. Zagreb : Matica hrvatska.
- Kranjčević, Silvije Strahimir. 1958a. *Sabrana djela*. Sv. 1. Pjesme, I. Bugarkinje (1885). Izabrane pjesme (1898). Trzaji (1902). Pjesme (1908). Ur. Dragutin Tadijanović. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Kranjčević, Silvije Strahimir. 1958b. *Sabrana djela*. Sv. 2. Pjesme, II. Neuvršteno u pjesnikove zbirke. Postuma. Ur. Dragutin Tadijanović. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Kranjčević, Silvije Strahimir. 1967. *Sabrana djela*. Sv. 3. Proza. Prepjevi. Pisma. Ur. Ivo Frangeš. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Kranjčević, Silvije Strahimir. 1996. *Izabrana djela*. Priredio Ivo Frangeš. Zagreb : Matica hrvatska. (Stoljeća hrvatske književnosti)
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. 1860. *Bibliografija hrvatska*. Dio prvi. Tiskane knjige. Zagreb 1860. Troškom društva za jugoslavensku povjestnicu i starine.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. 1869. Marko Marulić i njegova doba. U knj. *Pjesme Marka Marulića*. Skupio Ivan Kukuljević Sakcinski. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. (Stari pisci hrvatski, 1). Str. I–LXXVII.
- Kurelac, Fran. 1862. Kako da sklanjamo imena? ili greške hrvatskih pisac glede sklonovanja osobito drugoga padeža množine. U knj. *Fluminensia ili koječega na Rěci*. Zagreb. Troškom biskupa djakovačkoga. Slovi Antuna Jakića. Str. 155–180.
- Kurelac, Fran. 1999. U knj. Fran Kurelac, Bogoslav Šulek, Vinko Pacel, Adolfo Veber Tkalčević, *Jezikoslovne rasprave i članci*. Priredio Ivo Pranjković. Zagreb : Matica hrvatska. (Stoljeća hrvatske književnosti). Str. 9–147.
- Lucić, Hanibal. 1836. [Hanibal Lucić]. Uzor lëpote. *Danica ilirska* II(1836):33, 129–130.

- Lucić, Hanibal, Petar Hektorović. 1968. Hanibal Lucić. *Skladanja izvoarsnih pisan razlicih*. — Petar Hektorović. *Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari ine*. Priredio Marin Franičević. Zagreb : Matica hrvatska i Zora. (Pet stoljeća hrvatske književnosti, 7)
- Malić, Dragica. 1972. *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*. Zagreb : Hrvatsko filološko društvo. (Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva, 1)
- Malić, Dragica. 1973. Šibenska molitva (filološka monografija). *Rasprave Instituta za jezik* 2, 81–190.
- Malić, Dragica. 1977. »Red i zakon« zadarskih dominikanki iz 1345. godine (prikaz jezika najstarijega hrvatskog latiničkog spomenika). *Rasprave Instituta za jezik* 3, 59–128.
- Maretić, Tomo. 1889. *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. (Djela JAZU, IX)
- Maretić, Tomo. 1910. Jezik slavonskijeh pisaca. Prilog istoričkoj gramatici hrvatskoj ili srpskoj. *Rad JAZU* 180, 146–233.
- Marulić, Marko. 1521. Libar Marca Marula Splichianina Vchomfe uđdarfi Iftoria Sfete udouice Iudit u uerfih haruacchi flofena. In Vinegia... M.D.XXI. [Pre-tisak Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1950.]
- Marulić, Marko. 1998. *Judita*. Priredio, popratio bilješkama i sastavio rječnik Milan Moguš. Split : Književni krug. (Sabrana djela Marka Marulića, knjiga prva)
- Marulić, Marko. 1993. *Pisni razlike*. Priredio i popratio bilješkama Josip Vončina. Rječnik sastavio Milan Moguš. Split : Književni krug. (Sabrana djela Marka Marulića, knjiga druga)
- Matić, Tomo. 1945. Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. (Djela HAZU, XLI)
- Matić, Tomo. 1964. Napomene uz ovo izdanje. U knj. *Djela Andrije Kačića Miošića*. Priredio Tomo Matić. Kńiga prva. Razgovor ugodni. Novo izdanje. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. (Stari pisci hrvatski, 27). Str. XLIX–LV.
- Matoš, Antun Gustav. 1900. *Novo iverje*. Zagreb : nakladom kr. sveučilišne knjižare Franje Suppana (R.F. Auer).
- Matoš, Antun Gustav. 1923. *Pjesme*. Zagreb.
- Mažuranić, Ivan. 1835. Primorac Danici. *Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinska* I(1835):2, str. 5–6.
- Menčetić Vlahović, Šiško, i Gjore Držić. 1870. *Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića i Gjore Držića*. Skupio Vatroslav Jagić. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. (Stari pisci hrvatski, 2)
- Menčetić, Šiško, i Ćore Držić. 1937. *Pjesme Šiška Menčetića i Ćore Držića, i ostale pjesme Rañinina zbornika*. Drugo, sasvim preuđešeno izdanje. Priredio Milan Rešetar. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. (Stari pisci hrvatski, II)
- Mihanović, Antun. 1818. T. Mihanovich od Petropolja Hervatin. Znanostih y narodnoga jezika priateljnom. Pretisak u knj. Damjanović 1985, 5–7, [9]–[10].

- Mikloušić, Tomaš. 1821. Izbor dugovanj vsakovrstneh. Zagreb. (V. Fancev 1933, 149–169)
- Moguš, Milan. 1978. *Antun Mažuranić*. Zagreb : Zavod za znanost o književnosti i Sveučilišna naklada Liber.
- Moguš, Milan. 1991. O leksikografskoj obradi Mažuranićeva spjeva »Smrt Smail-age Čengića«. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 26, 1–13.
- Moguš, Milan. 1997. O uvođenju hrvatskoga jezika na visoko učilište u Hrvatskoj i u Hrvatski sabor / Introduction of the Croatian Language in the University and Parliament. U knj. *Hrvatski jezik u Hrvatskom saboru / The Croatian Language in the Croatian Parliament*, 65–97. Zagreb : Narodne novine i Dom & svijet.
- Moguš, Milan, Josip Vončina. 1969. Latinica u Hrvata. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 11, 61–81.
- Početnica 1527. Prva hrvatskoglagoljska početnica 1527*. Pretisak – transliteracija i pogovor. Pretisak priredio i pogovor napisao Josip Bratulić. Zagreb : Grafički zavod Hrvatske i Školska knjiga.
- Pranjković, Ivo. 1999. V. Kurelac 1999.
- Ravlić, Jakša. 1965a. Ljudevit Gaj (1809–1872). U knj. *Hrvatski narodni preporod I*. Ilirska knjiga. Priredio. Jakša Ravlić. Zagreb : Matica hrvatska i Zora. (Pet stoljeća hrvatske književnosti, 28). Str. 293–329.
- Ravlić, Jakša. 1965b. Ivan Trnski (1819–1910). U knj. *Hrvatski narodni preporod II*. Ilirska knjiga. Priredio Jakša Ravlić. Zagreb : Matica hrvatska i Zora. (Pet stoljeća hrvatske književnosti, 29). Str. 287–308.
- Reljković, Matija Antun. 1767. Relkovich, Mathias Antonius. *Nova slavonska, i nimacska grammatika – Neue Slavonisch- und Deutsche Grammatik*. Agram : gedruckt durch Anton Jandera p.t. Factor.
- Reljković, Antun Matija. 1916. *Djela Matije Antuna Reljkovića*. Priredio za štampu i uvod napisao T. Matić. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. (Stari pisci hrvatski, XXIII)
- Rešetar, Milan. 1942. Glavne osobine Gundulićeva jezika. *Rad HAZU* 272, 1–44.
- RHKKJ I, 1984. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Urednik Božidar Finka. Knjiga prva, sv. I: a–cenina. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Zavod za jezik IFF.
- Simeon, Rikard. 1969a. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. I. A–O. Zagreb : Matica hrvatska.
- Simeon, Rikard. 1969b. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. II. P–Ž. Zagreb : Matica hrvatska.
- Šafařík, Paul Jos. 1865. Paul Jos. Šafařík's *Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur*. Aus dessen handschriftlichem Nachlasse herausgegeben von Josef Jireček. Prag : Verlag von Friedrich Tempsky.
- Šicel, Miroslav. 1966. *Pregled novije hrvatske književnosti*. Zagreb : Matica hrvatska.
- Škreb, Zdenko, Ante Stamać. 1986. *Uvod u književnost : Teorija, metodologija*. Četvrto, poboljšano izdanje. Zagreb : Globus.

- Šulek, Bogoslav. 1864. Obrana ahavca. *Književnik I*(1864), 283–291.
- Tafra, Branka. 1993. *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*. Zagreb : Matica hrvatska. (Znanstvena knjižnica)
- Tafra, Branka. 1995. *Jezikoslovna razdvojba*. Zagreb : Matica hrvatska. (Mala knjižnica Matice hrvatske, novi niz, kolo III, knjiga 16)
- Tafra, Branka. 1999a. Jurinova gramatika. U knj. *Jezikoslovac fra Josip Jurin*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa. Primošten : Matica hrvatska Primošten; Šibenik : Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«. Str. 7–36.
- Tafra, Branka. 1999b. Zablude o ahavačkom genitivu. *Hrvatsko slovo* 238, 12. studenoga 1999, str. 2.
- T[opalović], M[ato]. 1835. Litz iz Becha. *Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinska I*(1835):5, str. 18–19.
- Trnski, Ivan. 1839. Ivan Ternski. Vila ilirska. *Danica ilirska V*(1839):1, str. 1–2.
- Veber-Tkalčević, Adolfo. 1864. Odgovor na »Naš pravopis«. *Književnik I*(1864), str. 181–186.
- Veber Tkalčević, Adolfo. 1865. O našem pravopisu. *Glasonoša V* (također: Kurelac 1999:349–374)
- Vince, Zlatko. 1978. *Putovima hrvatskoga književnog jezika. Lingvističko-kulturno-povijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora*. Zagreb : Sveučilišna naklada Liber. (Biblioteka znanstvenih radova)
- Vončina, Josip. 1975. Jezik Antuna Kanižlića. *Rad JAZU* 368, 5–172.
- Vončina, Josip. 1999a. Ahavački genitiv zablude. *Hrvatsko slovo* 235, 22. listopada 1999, str. 2.
- Vončina, Josip. 1999b. Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza. Posebni prilog Stoljećima hrvatske književnosti. Matica hrvatska, Zagreb 1999.
- Vrančić, Faust. 1595. *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmati[c]ae, & Vngaricae*. Venetiis... 1595. [Pretisci: Zagreb : Liber, 1971; Zagreb : Novi Liber, 1992.]
- Zbornik 1972. *Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća*. Priredio: Jakša Ravlić. Zagreb : Matica hrvatska i Zora. (Pet stoljeća hrvatske književnosti, 11)
- Zoranić, Petar. 1569. *Planine che zdarxe ufebi Pifni pete po Paftirich, Pripouifti, i Prituori Iunachou i Dechlic,, i Mnoge oftale stuari sloxene po Petru Zoranchiu Nignaninu*. In Venetia... M.D.LXIX. [Pretisak: Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1952.]
- Živančević, Milorad, Ivo Frangeš. 1975. Ilirizam – realizam. U knj. *Povijest hrvatske književnosti*, 4. Zagreb : Liber i Mladost.

Views about the plural genitive of nouns from members of the Illyrian movement to followers of Vuk Stefanović Karadžić

Summary

The norm of the Croatian literary language has been established for the first time in the Croatian National Revival period by Vjekoslav Babukić, the author of *Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga* (The essential grammar of the Illyrian variant of the Slavic language), which was published in the periodical *Danica* in 1836. According to this grammar, the plural genitive ending of nouns should be *-ah*, or *-ih*, in addition to masculine doublets in *-ov*. Fran Kurelac, a distinguished member of the Rijeka Philological School who had appeared on the Croatian philological scene for the first time in 1852, expressed his disagreement with the members of the Croatian Revival in 1862. He claimed that the *-ah* ending had spread from Zagreb to a large part of Croatia, and that it was used in the Croatian parliament between 1848 and 1861 by members of the Illyrian Movement, whom Kurelac referred to as *ahavci* on account of their use of the *-ah* form. In 1859 Vatroslav Jagić became a staunch supporter of the use of *-ah*. Five years later, Jagić, who later became one of the most important Croatian Slavists with his contributions to the periodical *Književnik* in 1864, radically changed his attitude as a result of his support for Vuk Stefanović Karadžić, his endorsement of the Vienna Literary Agreement, and in opposition to Veber's views. He even erased the letter *h* in Šulek's article "Obrana ahavaca" (*In defense of those who use the plural genitive -ah ending*). The first author to deal with the issue in a systematic way was Prof. Ljudevit Jonke in his work "Borbe oko književnog oblika imeničkoga genitiva množine u XIX. stoljeću" (*Controversies concerning the standard form of the plural genitive of nouns in the 19th century*, 1957). Over three decades later, Branka Tafra claimed that the letter *h* contained in the plural genitive ending *-ah* is only an orthographic sign indicating the length of the preceding vowel. She tried to corroborate her thesis with rhymes. In his 1854 grammar, Vjekoslav Babukić gave the following examples: *žena* (nom.sing.) and *ženah* (nom.pl.), and *muka* (nom.sing.) and *mukah* (gen.pl.), which is not a reliable criterion. The rhymes in which the consonant *h* coincides with the phonemic zero have existed in Croatian poetry since its beginnings: *broji* × *mojih* in 14th century Glagolitic texts and *Zrinjskih* × *Lisinski* in Matoš's poetry at the turn of the 20th century. Critical editions of Illyrian writers and their followers prepared by Barac, Ježić, Ravlić, and Jelčić contain the *-ah* genitive ending. Philologists followed the same tradition, consistently transmitting the letter *h* in genitive (Vince) or referring to it as a sound (Jonke), or a phoneme (Moguš).

Ključne riječi: hrvatski jezik, 19. stoljeće, genitiv množine imenica

Key words: Croatian language, 19th century, plural genitive ending of nouns